

Ondernemerschap en diversiteit

Een studie naar de herkomst van de zelfstandigen in België

Tweede editie

Bijlagen

FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie

Vooruitgangstraat 50

1210 Brussel

Ondernemingsnr: 0314.595.348

- ○ 0800 120 33 (gratis nummer)
- ○ facebook.com/FODEconomie
- ○ [@FODEconomie](https://twitter.com/FODEconomie)
- ○ linkedin.com/company/fod-economie (tweetalige pagina)
- ○ instagram.com/fodeconomie
- ○ youtube.com/user/FODEconomie
- ○ <https://economie.fgov.be>

Verantwoordelijke uitgever:

Séverine Waterbley

Voorzitter van het Directiecomité

Vooruitgangstraat 50

1210 Brussel

Internetversie

Inhoud

Bijlage 1 – Herkomst en de Belgische arbeidsmarkt.....	4
Bijlage 2 – Werkgelegenheid en mismatch op de arbeidsmarkt in België.....	7
Bijlage 3 – Een beknopte migratiegeschiedenis van België.....	9
Bijlage 4 – Een beknopte geschiedenis van integratie en inburgering in België.....	11
Bijlage 5 – Totstandkoming van de variabelen “origine” en “migratieachtergrond”	13
Origine – Vier fases.....	13
Migratieachtergrond – Vijf fases.....	14
Bijlage 6 – Onbepaalde origine.....	17
Bijlage 7 – Een beknopte geschiedenis van de nationaliteitsverwerving.....	18
Bijlage 8 – Sociale zekerheidsbescherming van zelfstandigen actief in het buitenland	19
Bijlage 9 – Detachering.....	20
Bijlage 10 – Demografie: natuurlijke groei versus het migratiesaldo	22
Bijlage 11 – Demografie: de rol van de overgangsfase tijdens een EU-uitbreiding.....	24
Bijlage 12 – Ondernemerschap en een cultuur van ondernemerschap (in het land van herkomst)?	26
Bijlage 13 – Ondernemerschap en de specificiteitshypothese.....	28
Bijlage 14 – Ondernemerschap en de convergentiehypothese.....	30
Bijlage 15 – Vrouwen op de arbeidsmarkt.....	31
Bijlage 16 – Vergrijzing en ouderen op de arbeidsmarkt	34
Bijlage 17 – Jongeren op de arbeidsmarkt.....	35
Bijlage 18 – Onderwijs, migratieachtergrond en de Belgische arbeidsmarkt	36
Bijlage 19 – Ongelijkheid in het onderwijs – Onderwijsbarometer (Unia, 2018).....	38
Bijlage 20 – Laaggeschoolden op de Belgische arbeidsmarkt.....	40
Bijlage 21 – Hoe zelfstandige worden in België	42
Bijlage 22 – Ondernemerschap uit noodzaak.....	44
Bijlage 23 – Ondernemerschap uit opportuniteit.....	45

Bijlage 1 – Herkomst en de Belgische arbeidsmarkt

Tabel 1 – Werkgelegenheidsgraad naar nationaliteit

In % van de bevolking in België met leeftijd van 20 tot 64 jaar, jaargemiddelden.

	2010	2016	2019	2020
Belgen	68,8 %	69,0 %	71,8 %	71,5 %
EU-staatsburgers	65,1 %	67,8 %	70,1 %	70,4 %
Niet-EU-staatsburgers	40,3 %	41,8 %	43,3 %	40,5 %

Bron: NBB, Jaarverslag 2019/2020 – Statbel, Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK)

Uit de jaarverslagen¹ van de Nationale Bank van België (NBB) (2016-2019) komt duidelijk naar voren dat inwoners afkomstig uit niet-EU landen moeilijk hun weg naar de arbeidsmarkt vinden. Bovendien lijkt de inschakeling op de arbeidsmarkt van immigranten van de tweede generatie in België, anders dan in de buurlanden, niet te verbeteren tegenover die van de eerste generatie. Zo zien we dat bij de jongeren die het risico lopen uitgesloten te worden uit de arbeidsmarkt, sommige groepen oververtegenwoordigd zijn, in het bijzonder de niet-Europese buitenlanders. Het gaat daarbij niet om een typisch Belgisch verschijnsel, maar het is volgens de NBB in ons land toch sterk uitgesproken (NBB, Jaarverslag 2016). Niet-EU-staatsburgers behoren dus tot de grootste risicogroepen (NBB, Jaarverslag 2018).

Daarnaast haalt het jaarverslag 2018 een in 2018 verschenen rapport van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (HRW) aan. Dat rapport heeft aangetoond dat maar een klein deel van het verschil inzake participatie tussen Belgen en niet-EU-staatsburgers toe te schrijven is aan de persoonlijke kenmerken van de individuen, zoals leeftijd, geslacht, scholingsniveau of het gewest waar ze wonen (NBB, Jaarverslag 2018).

Het rapport van de HRW stelt verder dat de integratie van niet-EU immigranten op de Belgische arbeidsmarkt mislukt is. Hun in België geboren kinderen en zelfs de volgende generaties krijgen eveneens af te rekenen met moeilijkheden tot inschakeling op de arbeidsmarkt. Al meer dan tien jaar ligt de werkgelegenheidsgraad van de niet-EU-immigranten in de buurt van 50 %. Dat niveau ligt 20 procentpunt lager dan dat van de in België geboren personen. In vergelijking met de andere EU-landen is dit de laagste werkgelegenheidsgraad en het derde grootste verschil. België doet het, zelfs bij identieke migratiestromen, minder goed dan de andere Europese landen.

Bij identieke kenmerken heeft een niet-EU immigrant ongeveer 22 % minder kans om aan het werk te zijn dan een in België geboren persoon. Die vaststelling geldt voor alle groepen van geboortelanden. Een van de groepen met het hoogste onbenutte potentieel is die van de buiten de EU geboren vrouw. Hoewel het scholingsniveau de belangrijkste factor is die bepaalt of men al dan niet werk heeft, blijkt uit de analyse dat, voor de hogere scholingsniveaus, het voordeel in werkgelegenheidsgraad minder groot is voor een niet-EU-immigrant dan voor een autochtoon (HRW, 2018).

Voor een analyse van de oorzaken van de kloof in werkgelegenheidsgraden moeten we zowel een historisch perspectief als een hedendaags perspectief hanteren. Voor het historische perspectief verwijzen we naar bijlage 3 "Een beknopte migratiegeschiedenis van België" en bijlage 4 "Een beknopte geschiedenis van integratie en inburgering in België". Kort samengevat werden de bevolkingsgroepen die in de jaren '50-60 uitgenodigd werden/aankwamen in België veelal als "tijdelijke inwoners" ("gastarbeiders") beschouwd en werd er dus geen actieve integratiepolitiek gevoerd. Die kwam veelal pas echt op gang in de 21ste eeuw, voornamelijk de afgelopen decennia, met alle gevolgen van dien voor

¹ De gegevens aanwezig in de jaarverslagen van de NBB maken gebruik van het criterium "nationaliteit", dat in tegenstelling tot bijvoorbeeld de SEM die de variabelen "origine" en "migratieachtergrond" hanteert. In de studie "ondernemerschap en diversiteit" wordt de methodologie van de SEM gevolgd, zie het methodologische hoofdstuk.

een integratie op de arbeidsmarkt. Die aanpak heeft ook op de volgende generaties (en de samenleving in zijn geheel) een enorme impact gehad, soms tot op de dag van vandaag.

Daarnaast wijzen zowel de NBB (Jaarverslagen 2016, 2018, 2019), als de HRW (2018), als de SEM (2019) op de problematiek van discriminatie (op basis van herkomst). Zo geeft de SEM 2019 aan dat wetenschappelijke gedragstesten op de arbeidsmarkt de kans om gediscrimineerd te worden al meermaals zwart op wit hebben aangetoond: wanneer volledig evenwaardige cv's, die alleen verschillen naargelang de origine van de sollicitant, gebruikt worden voor eenzelfde jobaanbieding, worden personen van vreemde origine significant minder vaak uitgenodigd om op gesprek te komen.

In tegenstelling tot een erg wijdverspreide opvatting, zijn werkgevers en personeelsverantwoordelijken niet de enige verantwoordelijken voor de discriminatie op de arbeidsmarkt. Op de arbeidsmarkt kunnen immers ook werknemers en consumenten door hun gedrag en vooroordelen de werkgevers ertoe aanzetten geen personen met een migratieachtergrond te rekruteren of om ze weg te houden uit bepaalde functies. Sommige werkgevers ontkennen daarom de beschuldigingen van discriminatie. Ze beweren “gedwongen” te zijn geen mensen met een migratieachtergrond aan te werven, uit angst klanten te verliezen of omdat het voor conflicten zou kunnen zorgen met andere werknemers (Lafleur en Abdeslam, 2018).

Volgens de NBB (Jaarverslag, 2016) is het scholingsniveau van cruciaal belang. Wat het verband tussen opleidingsniveau en werkzaamheidsgraad betreft, stelt de SEM 2019 vast dat de verschillen in werkzaamheidsgraad tussen personen met Belgische en vreemde origine dalend zijn, maar groot blijven, ook bij gelijk opleidingsniveau en studiedomein.

Uit de SEM 2019 blijkt ook dat een korte scholing een handicap is voor alle origines, maar tegelijk is het voordeel dat iemand kan halen uit hoger onderwijs, zeg maar de “scholingspremie”, kleiner voor niet-Belgische origines. Langer studeren (dus niet enkel in het bezit zijn van een bachelor, maar ook van een masterdiploma of een doctoraat) heeft niet voor alle groepen dezelfde toegevoegde waarde.

De SEM 2019 observeert eveneens een “inverse skills mismatch”: personen van Belgische origine met diploma's in allerlei studiedomeinen komen in sectoren met relatief hoge lonen terecht; personen met niet-EU-origine enkel wanneer ze een specifiek diploma hebben. Tegelijk komen personen met vreemde origine met allerlei opleidingen vaker in sectoren met relatief lage lonen. De sector van financiën en verzekeringen is in die zin exemplarisch: personen van Belgische origine geraken er aan het werk vanuit verschillende studiedomeinen, terwijl er voldoende personen van vreemde origine zijn die wel het juiste diploma voor die sector hebben, maar er niet binnen geraken en zo dus ondervertegenwoordigd blijven.

Dat ook de loonniveaus voor personen van vreemde origine niet “volgen” in de beter betaalde sectoren, toont aan dat die structurele discriminatie zich niet alleen voordoet aan de toegangspoorten (= bijvoorbeeld bij gelijk opleidingsniveau), maar ook wanneer personen van vreemde origine in een bepaalde sector aan het werk zijn. Allicht spelen “sticky floors”, het fenomeen waarbij promotiekansen in de eerste fases van een loopbaan gemist worden, niet alleen vrouwen parten (SEM, 2019).

Naast discriminatie kunnen nog een aantal andere oorzaken aangehaald worden, waaronder:

- het niet bezitten van de Belgische of een Europese nationaliteit (bepaalde jobs zijn immers enkel toegankelijk voor houders van een Belgische of Europese nationaliteit) (Lafleur en Abdeslam, 2018);
- het gegeven dat jonge niet-EU-staatsburgers minder vaak kleuteronderwijs gevolgd hebben, vervolgens minder goede schoolresultaten hebben en een scholingsniveau dat gemiddeld onder dat van de Belgen blijft, zelfs wanneer ze in België geboren zijn.² Die verschillen worden veroorzaakt door onder meer taalbarrières en culturele belemmeringen; ook het feit dat de leerkrachten onvoldoende opgeleid zijn om een steeds gediversifieerder publiek aan te kunnen, speelt een rol (NBB, Jaarverslag 2016);

² Uit de SEM 2019 blijkt echter dat zelfs bij een gelijk opleidingsniveau en diploma bepaalde verschillen inzake onder meer de werkzaamheidsgraad blijven bestaan, zie bijlage 18 “Onderwijs, migratieachtergrond en de Belgische arbeidsmarkt”, voor meer informatie. De verklaring “lager scholingsniveau” op zich volstaat dus niet.

- de (gebrekkige) kennis van de diverse landstalen (NBB, Jaarverslagen 2016 en 2018);
- de niet-erkenning³ van een buitenlands diploma dat voor velen nog steeds een belangrijk obstakel vormt op de arbeidsmarkt (SEM, 2019);
- het feit dat, ten opzichte van het EU-gemiddelde, België verhoudingsgewijs meer niet-EU immigranten aantrekt in het kader van een gezinshereniging, om humanitaire redenen of om redenen van internationale bescherming. Omgekeerd komen minder immigranten naar België omwille van werk of studies. Daarnaast is er een groter aandeel laaggeschoolden, weinig middengeschoolden en een gemiddeld aantal hooggeschoolden (HRW, 2018; Jaarverslag Myria 2018, 2019, 2020);
- een algemene mismatch tussen jobs op de arbeidsmarkt en professionele kwalificaties die bij mensen van vreemde origine een nog grotere impact heeft, wat resulteert in een lagere kwaliteit van werk en minder stabiele loopbanen (HRW, 2018; SEM, 2019).

Voor vrouwen van vreemde origine speelt al het bovenstaande nog sterker en wordt het aangevuld met een nood aan kinderopvang en andere, gelijkaardige dienstverlening (Wood, 2020; HRW, 2018).

Tot slot waarschuwt de Nationale Bank dat, tegen de achtergrond van de vergrijzing die de groei van de beroepsbevolking afremt, de tekorten op de arbeidsmarkt en de aanhoudende problematiek van de knelpuntberoepen, de Belgische economie zich enkel kan blijven ontwikkelen indien, net als in het verleden, buitenlandse arbeidskrachten worden ingeschakeld, via detacheringen of werkvergunningen (NBB, 2019).

³ HRW, 2018: in België volgen de drie taalgemeenschappen elk hun eigen procedure voor de erkenning van buitenlandse diploma's. Ze gaan na of het diploma gelijkwaardig is met een ermee overeenstemmend diploma van het Belgische onderwijs. Die gelijkwaardigheid van diploma's is noodzakelijk om gereguleerde beroepen (dokter, tandarts, dierenarts, apotheker, advocaat, architect, verpleger, psycholoog, enz.) uit te oefenen en indien de werkgever onder de overheid ressorteert. Voor niet-gereguleerde beroepen staat het particuliere werkgevers vrij personeel in dienst te nemen op basis van het buitenlands diploma zonder te beslissen over de gelijkwaardigheid, maar ze kunnen wel een gelijkwaardig diploma vragen.

De gelijkwaardigheid van het diploma secundair onderwijs is noodzakelijk indien de in het buitenland opgeleide persoon hogere studies wil volgen of zijn middelbare studie in België wenst af te maken, of als hij wenst te werken en de op basis van het studieniveau bepaalde wettelijke weddeschalen genieten, zich als zelfstandige wil vestigen of een beroepsopleiding wil volgen.

Bijlage 2 – Werkgelegenheid en mismatch op de arbeidsmarkt in België

De werkgelegenheidsgraad in België steeg van 67,2 % in 2015 naar 70,5 % tijdens de eerste drie kwartalen van 2019, en dat nadat hij de voorbije tien jaar rond de 67 % bleef schommelen (NBB, Jaarverslag 2019). Enkel de vrouwen en de 55-64-jarigen zagen (tussen 2000 en 2016) hun werkgelegenheidsgraad duidelijk stijgen. De bescheiden verbetering van de werkgelegenheidsgraad is dus voornamelijk het gevolg van de regelmatige en constante stijging van de werkgelegenheidsgraad bij vrouwen (NBB, Jaarverslag 2016).

De werkgelegenheidsgraad blijft wel achterop ten opzichte van het Europese gemiddelde (3,3 procentpunt in 2019) en in vergelijking met onze buurlanden (uitgezonderd Frankrijk) en de noordse landen (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019).

Nochtans, meer mensen succesvol naar de arbeidsmarkt brengen, en ze er weten te houden, verhoogt niet enkel de productiecapaciteit van de economie, het is ook hét middel om meer sociale inclusie te bereiken. Het inzetten van zo veel mogelijk arbeidskrachten leidt, indien het gepaard gaat met degelijke arbeidsvoorwaarden, tot een daling van het armoederisico en een extra bron van inkomsten voor ons sociaal stelsel. Aan een hechtere binding met de arbeidsmarkt zijn dus vele voordelen verbonden, vooral voor de grootste risicogroepen (NBB, Jaarverslag 2018).

Het verschil met Zweden, dat inzake de arbeidsmarkt wordt beschouwd als een van de best presterende landen, is niet toe te schrijven aan een hogere werkloosheid, maar aan een veel grotere inactiviteit: in België is een derde van de bevolking op arbeidsleeftijd inactief, tegen 17,5 % in Zweden. De voornaamste redenen die worden aangehaald om niet aan de arbeidsmarkt deel te nemen, zijn opleiding (41 %), ziekte (19 %) en, vooral voor vrouwen, gezinsverantwoordelijkheden (20 % van het totale aantal inactieven, maar 30 % van alle inactieve vrouwen) (NBB, Jaarverslag 2018).

Oorzaken voor de stijgende werkgelegenheidsgraad zijn de maatregelen om de relatieve kostprijs van arbeid aantrekkelijker te maken, de verlaging van de fiscale en parafiscale wig op de inkomens van de werknemers, het verlengen van de loopbanen, het activeren van werklozen en inactieven, alsook maatregelen op het vlak van arbeidsorganisatie en opleiding van werknemers (NBB, Jaarverslag 2019).

Als verklaring voor de Belgische werkgelegenheidsgraad wordt vaak verwezen naar de “mismatch op de arbeidsmarkt”. Maar wat houdt dat nu precies in, zo’n mismatch?

Volgens de Nationale Bank wordt de Belgische arbeidsmarkt gekenmerkt door een mismatch van vraag en aanbod, maar is die mismatch niet zo eenduidig als ze vaak wordt voorgesteld (namelijk “laaggeschoolde mensen voor hooggeschoolde jobs”). Uit de lijst van knelpuntberoepen blijkt immers dat er niet alleen een gebrek is aan hoogopgeleid personeel, maar ook aan tal van uitvoerende profielen zoals schoonmakers, kelners, technici of onderhoudsmecanici (NBB, Jaarverslag 2018).

Zo stellen we vandaag enerzijds vast dat de arbeidsvraag steeds meer hooggekwalificeerde banen omvat, maar dat het aantal afgestudeerden in het hoger onderwijs onvoldoende blijft – ondanks de sterke stijging de afgelopen twintig jaar. Binnen de hooggekwalificeerde functies is de vraag het hoogst naar beroepen waarvoor een opleiding wetenschappen, wiskunde, statistiek of informatie- en communicatietechnologie, alsook engineering, industrie of bouwkunde vereist is, en dat zal in de toekomst ook zo blijven. Ondanks het hoge aandeel personen met een diploma hoger onderwijs, koos echter amper 21 % van de nieuwe gediplomeerden van 30 tot 34 jaar voor een van die studierichtingen. Anderzijds zien we dat middengeschoolden vaker een laaggekwalificeerde baan uitoefenen (NBB, Jaarverslag 2019).

Ook zijn er in België problemen met de geografische mobiliteit (in het bijzonder voor laaggekwalificeerden), de taalbarrière, de beroepsmobiliteit (die lager is dan in de buurlanden) en het permanent in beweging zijn van de gegeerde (digitale) vaardigheden. Het probleem hangt samen met de basisopleiding (scholingsniveau en studierichting), maar ook met de permanente opleiding (gebrek aan transversale competenties of niet-bijgewerkte specifieke vaardigheden) (NBB, Jaarverslag 2018).

We stellen eveneens het banenverlies in de industrie vast – tegelijk kwamen er wel nieuwe banen in de dienstensectoren. Maar, de desindustrialisering in België verliep sneller dan elders: tussen 2008 en 2016 gingen 29 % van de banen in de industrie in ons land verloren, tegenover 10 % in de gehele eurozone (SEM, 2019).

Oplossingen moeten focussen op het vergroten van het arbeidsaanbod (met name het aanpakken van de ondertewerkstelling bij een aantal specifieke groepen), het beter afstemmen van het aanbod op de noden van het bedrijfsleven (onder andere bij de studiekeuze), het verhogen van de taalvaardigheid en het versterken van de digitale vaardigheden. Bij dat alles speelt het onderwijs een heel grote rol (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019).

Bijlage 3 – Een beknopte migratiegeschiedenis van België

Geraadpleegde bronnen:

- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (HRW), 2018
- Lafleur en Abdeslam, 2018
- Martiniello en Rea, 2012
- Myria, Jaarverslag 2020 (katern migratie)
- Myria, Myriatics 5 en 8
- Nationale Bank van België, 2020b
- SEM 2019
- Statistiek Vlaanderen, 2018

Migratie is een constante doorheen de Belgische geschiedenis en is vooral te verklaren door de industrialisering en de snelle economische ontwikkeling, maar ook door de centrale ligging van België in het hart van Europa. Enkel een historische schets verklaart dus de aanzienlijke toename van het aantal in het buitenland geboren ingezetenen in de Belgische bevolking. Van minder dan 3 % aan het einde van de 19de eeuw is dat aandeel in 2018 opgelopen tot 16,4 %.

Tussen 1830 en het einde van de Eerste Wereldoorlog was België in de eerste plaats een emigratieland: veel meer landgenoten verlieten het grondgebied (hoofdzakelijk om werk te zoeken in de industrie in Noord-Frankrijk) dan dat er vreemdelingen (hoofdzakelijk uit de buurlanden) aankwamen in België. Daarna werd het “immigratiebeleid” lange tijd aangestuurd door de noden van de arbeidsmarkt. Bij schaarste werden buitenlandse arbeidskrachten gerekruteerd, bij overschot werd de aanwerving van buitenlanders (tijdelijk) een halt toegeeroepen.

De actieve rekruteringscampagnes die de Belgische overheid opzette in Italië en Oost-Europa (Polen, Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië en Hongarije) om arbeidskrachten aan te trekken voor onder meer de steenkoolindustrie, zijn de voornaamste reden voor de sterke stijging van het aantal immigranten tijdens het interbellum. De crisis van de jaren 1930 leidde tot de ontwikkeling van een aantal reglementeringen, met als voornaamste doel de Belgische arbeidsmarkt te beschermen tegen de instroom van vreemde werknemers (bijvoorbeeld via arbeidsvergunningen).

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen buitenlandse immigranten, hoofdzakelijk uit het gebied rond de Middellandse Zee, naar ons land. Velen kwamen werken in de zware industrie (mijnbouw, staalindustrie) in het kader van bilaterale akkoorden met landen zoals Italië. Vluchtelingen uit Oost-Europese landen (voornamelijk Hongarije) kwamen ook aan in die periode.

In 1946 werd het zogenaamde “Steenkoolakkoord” ondertekend, een Belgisch-Italiaanse samenwerkingsovereenkomst. België had het in die tijd moeilijk om eigen inwoners te werven voor de mijnen. Ondanks de heersende werkloosheid waren er te weinig Belgen bereid om nog in de mijnen af te dalen gezien de bikkelharde werkomstandigheden, de vervallen staat waarin de mijnen verkeerden en het gevaar dat daarmee gepaard ging. Ongevallen en sterfgevallen waren schering en inslag en het lage salaris schrok de arbeiders af. De industriële en politieke verantwoordelijken van die tijd kozen daarom voor goedkope buitenlandse arbeidskrachten.

Op hetzelfde moment worstelde Italië met grote sociale spanningen door de zeer hoge werkloosheid. In ruil voor kolen verbond Italië zich ertoe om ons land te voorzien van nieuwe arbeidskrachten. Daarop volgde een massale toestroom van arbeiders. Een deel van hen zou met hun familie in België blijven wonen.

De mijnramp van Marcinelle (1956) kondigde het einde aan van het akkoord met Italië. Het besloot om voortaan strengere eisen toe te passen, waarop België zich voor het werven van arbeiders naar andere landen begon te richten (Spanje 1956, Griekenland 1957, Marokko 1964, Turkije 1964, Tunesië 1969,

Algerije 1970 en Joegoslavië 1970). Die verschillende aankomsten in ons land verklaren dus het groter aandeel, vooral in Wallonië, van personen van de tweede generatie met Italiaanse, Poolse, Tsjechische en Hongaarse origine, en het groter aandeel van personen van 55 tot 64 jaar voor de personen van Poolse en Hongaarse herkomst ten opzichte van de andere EU13-origines.

Intussen was ook het vrij verkeer binnen de Europese Gemeenschappen ontwikkeld. Het recht op interne mobiliteit werd toegepast binnen de Benelux-landen vanaf 1958 en tussen de 6 eerste lidstaten⁴ van de Europese Gemeenschap in 1968.

De Belgische autoriteiten rekruteerden dus in eerste instantie actief buitenlandse werknemers, maar ten gevolge van de olieschokken van de jaren 1970 werd een immigratiestop ingevoerd, de zogeheten "nul-immigratie". Dit beleid maakte geen einde aan de komst van buitenlanders naar België, maar betekende veeleer het einde van een actief rekruteringsbeleid. Sinds 1974 bleef de in België gevestigde migrantenpopulatie op verschillende manieren aangroeien: via gezinshereniging (het recht voor een vreemdeling om zich te herenigen met een naaste die legaal gevestigd is in België); de aankomst van nieuwe vluchtelingen uit conflictgebieden (bijvoorbeeld uit Rwanda, de Balkanlanden, Irak of Syrië); de migratie van studenten; en vooral de komst van inwoners uit andere EU-lidstaten.

Vanaf halverwege de jaren 1980 stegen de migratiecijfers opnieuw, het migratiesaldo werd weer positief en vanaf 1988 bereikten de cijfers het niveau van voor de migratiestop. Die instroom was geen reactie op een toenemende vraag vanuit de arbeidsmarkt, maar voornamelijk het gevolg van gezinsmigratie.

Ten slotte heeft België, sinds de jaren 2000, een nieuwe immigratiegroei gekend, vooral vanuit de EU door de uitbreiding van de unie van 15 naar 28 lidstaten tussen 2004 en 2014. De uitbreiding in 2004 met 10 lidstaten had een geleidelijke impact, de toetreding van Roemenië en Bulgarije in 2007 had dan weer een onmiddellijke impact op de migratiestromen. Parallel daarmee is de economische situatie van sommige van die landen (of in enkele welomschreven gebieden binnen die landen) weinig of niet verbeterd en blijft de vraag naar arbeidskrachten in sommige gespecialiseerde sectoren (gezondheid, huishoudelijk werk) in landen zoals België aanhouden.

In het algemeen kunnen we zeggen dat ongeveer 7 immigranten op 10 (66,4%), die in 2015 binnenkwamen, EU-burgers zijn versus 53,1% in 2001. Onze buurlanden blijven de belangrijkste groep. Na Europa volgen Azië, sub-Sahara-Afrika, Noord-Afrika en niet-EU Europa. Het aandeel van de Afrikaanse immigranten bij de jaarlijkse nieuwkomers is van 19,5% in 2001 gedaald naar 11,4% in 2015. Meer specifiek daalt het aandeel en aantal Marokkanen, Turken en Congolezen ten opzichte van 2001. Bij de Roemenen, Polen en Bulgaren stellen wel een (sterke) stijging vast. Dat geldt ook voor de Italianen, Spanjaarden en Portugezen ten gevolge van de economische crisis.

Elke van de drie gewesten kent een andere samenstelling inzake de herkomst van hun bevolking omdat ze elk hun eigen (migratie)geschiedenis, buurlanden en (historische en economische) kenmerken hebben. Zo heeft het Waalse Gewest een groter aandeel mensen van Italiaanse en Franse herkomst. Het Vlaamse Gewest heeft dan weer meer mensen van Nederlandse en EU13-origine (bijvoorbeeld Polen en Bulgarije). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kent meer dan gemiddeld mensen met een Franse, Roemeense of Maghrebijnse herkomst.

Zodra ze hun verblijfsvergunning verkregen hebben, verspreiden immigranten zich immers niet homogeen over het grondgebied. Het migratieverleden – met name de aanwezigheid van gemeenschappen die tot dezelfde etnische groep behoren, de taal van hun land van herkomst en de mogelijkheid om een baan te vinden – hebben onder meer een invloed op de keuze van het gewest waar ze gaan wonen. In het algemeen trekken de steden de meeste immigranten aan.

Brussel als hoofdstad met een rijke (migratie)geschiedenis springt er op die manier nog iets meer uit dan de andere grootsteden. Daarnaast is er zowel de aanwezigheid van tal van internationale en Europese instellingen in Brussel, als van een aantal belangrijke federale en regionale administraties – ook specifiek voor mensen met een migratieachtergrond. Denk maar aan de Dienst voor Vreemdelingenzaken of het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen.

⁴ België, Nederland, Luxemburg, Frankrijk, (West-)Duitsland en Italië

Bijlage 4 – Een beknopte geschiedenis van integratie en inburgering in België

Geraadpleegde bronnen:

- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (HRW), 2018
- Lafleur en Abdeslam, 2018
- Nationale Bank van België, Jaarverslag 2016
- Statistiek Vlaanderen, 2018

Een belangrijk element in de Belgische migratiegeschiedenis is de oorspronkelijke opvatting van de Belgische regeringen die aan de macht waren tijdens de jaren 1960: zij beschouwden de in de jaren 1960 aangeworven immigranten als “gastarbeiders”, tijdelijke werknemers die later terug naar hun land van herkomst zouden keren. Daarom koppelde de regering in die periode geen integratiebeleid aan haar immigratiebeleid. Na de migratiestop van 1974 groeide in beleidskringen het besef dat de aanwezigheid van vreemdelingen een permanent gegeven was dat op een positieve wijze benaderd diende te worden. Door de wet van 15 december 1980 werd de mogelijkheid tot vestiging van vreemdelingen in België juridisch erkend.

Door de staatshervorming van 8 augustus 1980 werd het beleid inzake onthaal en integratie van inwijkelingen overgeheveld naar de gemeenschappen. Met het oog op het uitbouwen van een welzijnszorgbeleid voor migranten werden dus pas in de (tweede helft van de) jaren 1980 de eerste instrumenten tot integratie ontwikkeld (bijvoorbeeld begeleidingsdiensten en taalonderwijs voor volwassen personen van vreemde origine) op gemeenschaps- en gewestniveau – onder meer als gevolg van toenemende maatschappelijke bewustwording en polarisering rond het onderwerp. Daarnaast werd België geconfronteerd met een groeiende Europese dimensie met tal van verordeningen en richtlijnen inzake migratie.

Het beleid werd stap voor stap verder uitgewerkt in de jaren 1990 en later. Het gaat hier echter om het type beleid dat niet op korte termijn uitgerold kan worden, dat expertise en ervaring vraagt en dat de maatschappelijke en politieke gemoederen roert. Het opbouwen van dat beleid vraagt met andere woorden tijd. Ook stellen we vast dat, als gevolg van de federalisering van een deel van de bevoegdheden voor migratie, serieuze verschillen waar te nemen zijn in de manier waarop de bevoegde entiteiten, de gewesten en gemeenschappen, beleid voeren rond tot die thematiek.

Een echt inburgeringstraject bestaat pas sinds een aantal jaren in alle gewesten van het land en in de Duitstalige Gemeenschap voor bepaalde niet-Europese nieuwkomers, terwijl anderen (Europese burgers, topsportlui, stafmedewerkers van bedrijven, zelfstandigen, mensen met een Belgisch diploma van het hoger onderwijs) worden vrijgesteld van elke formele integratie-inspanning. Het inburgeringstraject is verplicht in het Vlaamse Gewest sinds 2003⁵, sinds 2016 in het Waalse Gewest en sinds 2017 in de Duitstalige Gemeenschap. De verplichting om dit traject te volgen is voorzien in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest⁶ maar nog niet in werking getreden.

De inburgeringstrajecten combineren verplichte informatiesessies over het leven in België en taallessen die, afhankelijk van het gewest, verplicht of vrijwillig zijn. Ze omvatten bovendien ook sancties voor nieuwkomers die weigeren deel te nemen aan het verplichte gedeelte.

Het traject wordt vandaag beschouwd als een cruciaal instrument. Het moet flexibel worden opgezet zodat het onder meer kan worden gecombineerd met een beroepsactiviteit. Het economisch netto-effect van migratie voor de gastlanden is immers sterk afhankelijk van de mate waarin de nieuwkomers

⁵ In 1999 kwam de term “inburgering” voor het eerst voor in het Vlaamse regeerakkoord. Tussen 2001 en 2003 werd wat al ontwikkeld was op het terrein verder op elkaar afgestemd en met experimentele middelen omgevormd tot wat inburgering vandaag is. Op 1 april 2004 trad het inburgeringsdecreet in werking en eindigde de experimentele fase van het inburgeringsbeleid.

⁶ <https://www.bruzz.be/samenleving/verplichte-inburgering-voor-nieuwkomers-brussel-opnieuw-uitgesteld-2020-12-04>

hun weg naar de arbeidsmarkt vinden. Migratie kan het arbeidsaanbod nauwer laten aansluiten bij de vraag. Daarom is het vrij verkeer van personen, naast dat van goederen en kapitaal, een essentieel onderdeel van de Europese constructie. In de muntunie is de arbeidsmobiliteit tussen de lidstaten bovendien een natuurlijk aanpassingsmechanisme bij asymmetrische schokken.

Bijlage 5 – Totstandkoming van de variabelen “origine” en “migratieachtergrond”

Origine⁷ – Vier fases⁸

De **eerste fase identificeert de personen van buitenlandse origine** door middel van de beschikbare informatie over de nationaliteit bij de geboorte⁹ van het individu of van zijn ouders of over de huidige nationaliteit van het individu.

- Het eerste te bepalen element is de eerst gekende nationaliteit binnen het Rijksregister van de vader van het individu. Als die bekend is, en niet Belgisch is, zal het individu als origine het land hebben dat overeenstemt met de nationaliteit bij de geboorte van zijn vader.
- Als die niet bekend of Belgisch is, is het tweede te bepalen element de eerst gekende nationaliteit binnen het Rijksregister van de moeder van het individu. Als die bekend is, en niet Belgisch is, zal de persoon als origine het land hebben dat overeenstemt met de nationaliteit bij de geboorte van zijn moeder.
- Als die eveneens onbekend of Belgisch is, dan is het de eerst gekende nationaliteit binnen het Rijksregister van het individu die wordt in aanmerking genomen. Als die bekend is, en niet Belgisch is, zal de persoon als origine het land hebben dat overeenstemt met zijn nationaliteit bij de geboorte.
- En ten slotte, als die eveneens niet beschikbaar of Belgisch is, is het de huidige nationaliteit van het individu die in rekening wordt genomen. Als die bekend is, en niet Belgisch is, zal het individu als origine het land hebben dat overeenstemt met zijn nationaliteit.

Met die benaderingswijze, door in de eerste plaats de personen van buitenlandse origine te benaderen, wanneer één van de ouders geboren is als Belg en de andere geboren is als buitenlander, wordt voorrang gegeven aan de ouder wiens nationaliteit bij de geboorte buitenlands is. Overigens wordt, wanneer de ouders geboren zijn als buitenlanders en de nationaliteit bij de geboorte van de vader verschilt van die van de moeder, **voorrang gegeven aan de nationaliteit bij de geboorte van de vader**.

De tweede fase identificeert de personen van Belgische origine door middel van de nationaliteit van het individu en de nationaliteit bij de geboorte van het individu en van zijn ouders. Zo zijn de personen van Belgische origine diegenen met de Belgische nationaliteit, geboren met de Belgische nationaliteit en van wie beide ouders geboren zijn met de Belgische nationaliteit.

De derde fase identificeert de Belgische personen geboren als Belg voor wie het niet mogelijk is om de Belgische origine toe te kennen omdat de informatie over de nationaliteit bij de geboorte van één van de ouders of van beide ouders ontbreekt.

Tenslotte identificeert de **vierde fase de personen voor wie het niet mogelijk is hun origine te identificeren** omdat de informatie over de nationaliteit bij de geboorte en de huidige nationaliteit ontbreekt.

Afgeleide definities:

- **Belgische origine:** personen met de Belgische nationaliteit, geboren als Belg en waarvan ook de ouders als Belg geboren zijn.

⁷ Integraal overgenomen van FOD WASO (Socio-economische Monitoring)

⁸ De variabele origine combineert de volgende variabelen: nationaliteit van het individu, nationaliteit bij de geboorte van het individu en nationaliteit bij de geboorte van de ouders van het individu. Dit algoritme verloopt in vier fases, die het mogelijk maken om exhaustieve en onderling exclusieve groepen te bepalen.

⁹ Het gaat in werkelijkheid over de nationaliteit bij de eerste inschrijving in het Rijksregister. Voor de grote meerderheid van de personen gaat het om de nationaliteit bij de geboorte. Tevens betekent “Belg geboren als Belg” niet noodzakelijk “geboren in België”. Daarnaast, wanneer een persoon op dezelfde datum een dubbele nationaliteit heeft (Belgische en een andere nationaliteit), primeert de Belgische nationaliteit op de andere.

- **Vreemde origine:** personen die een vreemde nationaliteit hebben of die met een vreemde nationaliteit geboren zijn of van wie één van de ouders met een vreemde nationaliteit geboren is of een vreemde nationaliteit heeft.

Migratieachtergrond¹⁰ – Vijf fases¹¹

Een algoritme met vijf fases maakt het mogelijk om exhaustieve en onderling exclusieve groepen personen te bepalen.

De **eerste fase identificeert de personen die deel uitmaken van de “derde generatie”** - de “derde generatie” omvat in werkelijkheid de derde generatie, de vierde generatie en de volgende - door middel van de nationaliteit van het individu, de nationaliteit bij de geboorte van het individu, van zijn ouders en van zijn grootouders. **De derde generatie is samengesteld uit** de personen met de Belgische nationaliteit, geboren met de Belgische nationaliteit waarvan beide ouders geboren zijn met de Belgische nationaliteit.

Die groep kan worden verdeeld in vijf categorieën volgens de nationaliteit bij de geboorte van de grootouders¹² (**die extra opdeling volgens grootouders werd niet opgenomen in de studie**):

1. *De derde generatie met een **Belgische** migratieachtergrond* is samengesteld uit de individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg, uit ouders geboren als Belg en van wie de vier grootouders geboren zijn als Belg.
2. *De derde generatie met een **niet-EU**-migratieachtergrond* is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg, uit ouders geboren als Belg en van wie ten minste één van de grootouders geboren is met de nationaliteit van een land buiten de EU (buiten EU14 en buiten EU13).
3. *De derde generatie met een **EU**-migratieachtergrond* is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg, uit ouders geboren als Belg en van wie ten minste één van de grootouders geboren is met de nationaliteit van een land van de EU (EU14 en EU13).
4. *De derde generatie met een **onbepaalde** migratieachtergrond* is enerzijds samengesteld, uit de individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg, uit ouders geboren als Belg voor wie de nationaliteit bij de geboorte van de vier grootouders onbekend is.
5. En anderzijds, door de individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg, uit ouders geboren als Belg voor wie één tot drie grootouder(s) geboren zijn als Belg en voor de andere(n) de nationaliteit bij de geboorte niet bekend is.

De **tweede fase identificeert de personen die deel uitmaken van de tweede generatie** door middel van de nationaliteit van het individu en die van zijn ouders, de nationaliteit bij de geboorte van het individu en die van zijn ouders en het geboorteland van het individu. **De tweede generatie zoals wij ze definiëren is samengesteld uit** individuen met de Belgische nationaliteit, als Belg geboren in België of in het buitenland of als buitenlander geboren in België. Die generatie is opgedeeld in vijf categorieën in functie van de huidige nationaliteit of de nationaliteit bij geboorte van de ouders (**die extra opdeling volgens ouders werd niet opgenomen in de studie**).

¹⁰ Integraal overgenomen van FOD WASO (Socio-economische Monitoring)

¹¹ De variabele migratieachtergrond combineert de volgende variabelen: nationaliteit van het individu, nationaliteit bij de geboorte van het individu (bij de eerste inschrijving in het rijksregister), nationaliteit bij de geboorte van de ouders van het individu (bij de eerste inschrijving in het rijksregister), het geboorteland van het individu, het geboorteland van de ouders, het geboorteland van de grootouders (enkel voor personen van Belgische nationaliteit geboren in België die ouders hebben van Belgische nationaliteit bij de geboorte), de datum van inschrijving in het rijksregister en de datum van het verkrijgen van de nationaliteit: meer of minder dan 5 jaar.

¹² Als minstens een van de grootouders geboren is met een buitenlandse nationaliteit, zal het individu tot de derde generatie met een buitenlandse migratieachtergrond (EU of niet-EU) gerekend worden. Als verschillende van zijn grootouders geboren zijn met een buitenlandse nationaliteit, wordt **prioriteit gegeven aan de nationaliteit bij geboorte van grootouders langs vaders kant**. We kijken daarbij eerst naar de nationaliteit bij geboorte van de grootvader. Is die als Belg geboren? Dan kijken we vervolgens naar de nationaliteit bij geboorte van de grootmoeder. Als beide grootouders van vaderskant zijn geboren met de Belgische nationaliteit, dan kijken we naar de nationaliteit bij geboorte van de grootouders aan moederszijde, beginnend met de grootvader en vervolgens de grootmoeder.

De tweede generatie zoals wij deze definiëren is samengesteld uit vijf categorieën:

1. *De tweede generatie met een **niet-EU-migratieachtergrond van Belgische ouders** bestaat uit* verscheidene groepen van individuen:
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in België, van wie beide ouders Belg zijn en minimaal één van de twee is geboren met de nationaliteit van een land buiten de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als buitenlanders in België, van wie beide ouders Belg zijn en minimaal één van beiden is geboren met de nationaliteit van een land buiten de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in het buitenland, van wie beide ouders Belg zijn en minimaal één van beiden is geboren met de nationaliteit van een land buiten de EU.
2. *De tweede generatie met een **EU-migratieachtergrond van Belgische ouders** is samengesteld uit* verscheidene groepen van individuen:
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in België, van wie de beide ouders Belg zijn en minimaal één van beiden is geboren met de nationaliteit van een land van de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als buitenlanders in België, van wie beide ouders Belg zijn en minimaal één van beiden is geboren met de nationaliteit van een land van de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in het buitenland, van wie beide ouders Belg zijn en minimaal één van beiden is geboren met de nationaliteit van een land van de EU.
3. *De tweede generatie met een **niet-EU-migratieachtergrond van buitenlandse ouder(s)** is* samengesteld uit verscheidene groepen van individuen:
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in België, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land buiten de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als buitenlanders in België, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land buiten de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in het buitenland, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land buiten de EU.
4. *De tweede generatie met een **EU-migratieachtergrond van buitenlandse ouder(s)** is* samengesteld uit verscheidene groepen van individuen:
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in België, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land van de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als buitenlanders in België, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land van de EU;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in het buitenland, van wie minimaal één van beide ouders de nationaliteit heeft van een land van de EU.
5. *De tweede generatie met een **onbepaalde migratieachtergrond** is* samengesteld uit verscheidene groepen van individuen:
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in België, van wie de informatie over beide ouders ontbreekt;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als buitenlanders in België, van wie de informatie over beide ouders ontbreekt;
 - individuen met Belgische nationaliteit, geboren als Belg in het buitenland, van wie de informatie over beide ouders ontbreekt.

De derde fase identificeert de personen die deel uitmaken van de eerste generatie die de Belgische nationaliteit heeft verkregen, enerzijds sinds meer dan 5 jaar en anderzijds sinds 5 jaar of minder, door middel van de nationaliteit van het individu en de datum waarop de Belgische nationaliteit werd

verkregen. Zij is samengesteld uit individuen met de Belgische nationaliteit, geboren met de nationaliteit van een ander land dan België, die de Belgische nationaliteit hebben verkregen sinds meer dan 5 jaar of sinds 5 jaar of minder. Die generatie is onderverdeeld in vier categorieën in functie van de nationaliteit bij geboorte en van de datum waarop de Belgische nationaliteit verkregen werd.

Vier categorieën worden aldus gecreëerd (**die extra opdeling werd niet opgenomen in de studie**):

1. *De eerste generatie die de Belgische nationaliteit sinds **meer dan 5 jaar** heeft verkregen met een **niet-EU-migratieachtergrond** is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren met de nationaliteit van een land buiten de EU en die de Belgische nationaliteit sinds meer dan 5 jaar hebben verkregen.*
2. *De eerste generatie die de Belgische nationaliteit sinds **meer dan 5 jaar** heeft verkregen met een **EU-migratieachtergrond** is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren met de nationaliteit van een land van de EU en die de Belgische nationaliteit sinds meer dan 5 jaar hebben verkregen.*
3. *De eerste generatie die de Belgische nationaliteit sinds **5 jaar of minder** heeft verkregen met een **niet-EU-migratieachtergrond** is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren met de nationaliteit van een land buiten de EU en die de Belgische nationaliteit sinds 5 jaar of minder hebben verkregen.*
4. *De eerste generatie die de Belgische nationaliteit sinds **5 jaar of minder** heeft verkregen met een **EU-migratieachtergrond** is samengesteld uit individuen met Belgische nationaliteit, geboren met de nationaliteit van een land van de EU en die de Belgische nationaliteit sinds 5 jaar of minder hebben verkregen.*

De vierde fase identificeert de personen die deel uitmaken van de eerste generatie die een buitenlandse nationaliteit hebben en die enerzijds sinds meer dan 5 jaar ingeschreven zijn in het Rijksregister, en anderzijds sinds 5 jaar of minder, door middel van de nationaliteit van het individu en de datum van inschrijving in het Rijksregister. Die generatie is samengesteld uit individuen met een buitenlandse nationaliteit die in het Rijksregister zijn ingeschreven sinds meer dan 5 jaar of sinds 5 jaar of minder. Ze is onderverdeeld in vier categorieën in functie van de nationaliteit en van de datum van inschrijving in het Rijksregister.

Vier categorieën worden aldus gecreëerd (**die extra opdeling werd niet opgenomen in de studie**):

1. *De eerste generatie van **niet-EU-nationaliteit** sinds **meer dan 5 jaar** ingeschreven in het Rijksregister is samengesteld uit de individuen van niet-EU-nationaliteit en sinds meer dan 5 jaar ingeschreven in het Rijksregister.*
2. *De eerste generatie van **EU-nationaliteit** sinds **meer dan 5 jaar** ingeschreven in het Rijksregister is samengesteld uit de individuen van EU-nationaliteit en sinds meer dan 5 jaar ingeschreven in het Rijksregister.*
3. *De eerste generatie van **niet-EU-nationaliteit** sinds **5 jaar of minder** ingeschreven in het Rijksregister is samengesteld uit de individuen van niet-EU-nationaliteit en sinds 5 jaar of minder ingeschreven in het Rijksregister.*
4. *De eerste generatie van **EU-nationaliteit** sinds **5 jaar of minder** ingeschreven in het Rijksregister is samengesteld uit de individuen van EU-nationaliteit en sinds 5 jaar of minder ingeschreven in het Rijksregister.*

De vijfde fase identificeert de personen voor wie het niet mogelijk was een migratieachtergrond te bepalen omdat geen enkele van de nodige variabelen om die te bepalen beschikbaar was.

Bijlage 6 – Onbepaalde origine

De oorzaak voor het bestaan van de groep “onbepaalde origine” moet gezocht worden bij het ontbreken van de benodigde informatie over iemand, voornamelijk informatie over de nationaliteit bij de geboorte van een of beide ouders van een bepaald persoon (SEM 2019). Bij de invoering van het rijksregister op het einde van de jaren '60 werd niet alle informatie systematisch verzameld door elke bevoegde lokale overheid. Het gaat om een fundamenteel probleem dat niet opgelost kan worden.

Die groep personen zal op termijn verdwijnen uit de analyse. Zo stellen de SEM 2015, 2017 en 2019 in een meer gedetailleerde analyse dat de personen lid van de groep onbepaalde origine vooral behoren tot de oudere leeftijdscategorieën. De Vlaamse Migratie- en Integratiemonitor (VMIM, Statistiek Vlaanderen) 2018 (p. 188) stelt dat *“In de praktijk gaat het vooral om oudere personen met een Belgische huidige nationaliteit en Belgische geboortenationaliteit waarvoor geen informatie bekend is over de geboortenationaliteit van de ouders. Aangezien de grote meerderheid van deze groep geboren is vóór 1970 en de mogelijkheden voor vreemdelingen en hun nakomelingen om de Belgische nationaliteit te verwerven tot de jaren 1990 beperkt waren [zie bijlage 7 “Een beknopte geschiedenis van de nationaliteitsverwerving”, voor meer informatie], kan ervan uitgegaan worden dat de grote meerderheid van deze groep personen van Belgische herkomst zijn.”*, de NBB (2020b) volgt die redenering. De VMIM beschouwt die personen als personen van Belgische herkomst.

De afgelopen jaren is hun aantal reeds sterk gedaald – zij verlaten immers de bestudeerde populatie – en dit zal zich de komende jaren blijven doorzetten. Daarnaast zijn de mensen wiens informatie ontbreekt vaak reeds overleden of niet meer in België woonachtig. Tot slot merken we op dat de oudste personen waarbij het niet mogelijk is om de nationaliteit bij de geboorte van de ouders te identificeren, steeds minder aanwezig zijn in de bestudeerde bevolking en “vervangen” worden door jongeren voor wie wel alle benodigde informatie beschikbaar is voor het bepalen van de origine. Er is met andere woorden een dubbele beweging. Gevallen waar na verloop van tijd informatie opduikt en mensen zouden “verschuiven” van de groep onbepaalde origine naar de groep vreemde origine worden als zeldzaam beschouwd.

Bijlage 7 – Een beknopte geschiedenis van de nationaliteitsverwerving

Geraadpleegde bronnen:

- Myria, Myriatics 2
- Lafleur en Abdeslam, 2018
- Statistiek Vlaanderen, 2018

In de loop van zijn geschiedenis heeft België de wet op de nationaliteit meermaals gewijzigd. Meer dan een eeuw gold het zogeheten “afstammingsbeginsel” in België. Dat betekent dat enkel afstammelingen van Belgische burgers automatisch de nationaliteit kregen. Die regel hield ook in dat kinderen die in het buitenland geboren waren bij Belgische ouders automatisch toegang hadden tot de nationaliteit. Kinderen van buitenlandse ouders, die in België werden geboren waren, kregen daarentegen de nationaliteit niet.

Met de invoering van het wetboek van de Belgische nationaliteit in 1984, dat het mogelijk maakte om na 5 jaar verblijf “genaturaliseerd” te worden, en de opeenvolgende hervormingen tot 2000, introduceerde België geleidelijk aan de regel van het zogeheten “territorialiteitsbeginsel”. Daardoor konden kinderen van vreemde ouders, die in België geboren zijn, in sommige gevallen gemakkelijker toegang krijgen tot de Belgische nationaliteit.

Die wijzigingen zijn grotendeels het resultaat van een toenemende bewustwording bij de politieke klasse dat veel immigranten die sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog naar België kwamen, en hun kinderen, hier voorgoed zouden blijven wonen.

Gedurende een korte periode, tussen 2000 en 2012, was België zelfs een van de Europese landen waar de criteria om de nationaliteit te verwerven, het meest soepel waren. De zogeheten “snel-Belgwet” van 2000 maakte het theoretisch mogelijk dat vreemdelingen al na een verblijf van drie jaar in België (en slechts twee jaar in het geval van vluchtelingen) konden worden genaturaliseerd.

In 2012 wijzigde België de wet op de nationaliteit opnieuw om aansluiting te vinden bij de criteria die bij de meeste Europese partners gangbaar waren. Vandaag moeten vreemdelingen die de Belgische nationaliteit willen verwerven voldoen aan de volgende criteria: minstens vijf jaar wonen op het grondgebied, een van de drie nationale talen kennen en hun economische en sociale integratie bewijzen.

Vandaag is België een land waar migranten, in vergelijking met het Europese gemiddelde, minder geneigd zijn om de nationaliteit te verwerven. Hoewel de nationaliteit onontbeerlijk is voor het uitoefenen van politieke rechten in België of om toegang te hebben tot bepaalde jobs, kiezen veel immigranten er vrijwillig voor om de Belgische nationaliteit niet aan te vragen. Dat is met name het geval bij Europese immigranten die vinden dat hun Europees paspoort en de vele rechten die daaraan verbonden zijn, volstaan: een keuze voor de Belgische nationaliteit levert hun nog weinig voordeel op. Ze hebben meestal ook andere motieven om naar België te komen en zijn minder vaak van plan om zich hier voor langere tijd te settelen.

Voor niet-Europese immigranten, daarentegen, kan het verwerven van de Belgische nationaliteit een hele reeks rechten opleveren. Naast het stemrecht is de Belgische nationaliteit vaak een troef bij de zoektocht naar een job, het biedt zekerheid voor het verblijf op het grondgebied en het laat hen toe zich binnen en buiten de Europese Unie makkelijk te verplaatsen. Daarom zijn er meer niet-Europese immigranten die Belg willen worden.

Bijlage 8 – Sociale zekerheidsbescherming van zelfstandigen actief in het buitenland

Geraadpleegde bronnen:

- Europese Unie, Your Europe, “Sociale zekerheid in het buitenland.”
- Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (2021c), “Sociale Zekerheid internationaal. Coördinatie binnen de EU.”
- RSVZ (2021a), “Aanvraag verklaring betreffende de sociale zekerheidswetgeving.”
- RSVZ (2021b), “Permanent in het buitenland.”
- RSVZ (2021c), “Tijdelijk (max. 24 maanden na elkaar) in het buitenland werken.”

Een zelfstandige die in België woont, kan zijn beroepsactiviteit of een deel ervan uitoefenen in het buitenland. In Europa is een zelfstandige in principe maar in één land verzekeringsplichtig. Europese en andere internationale verdragen regelen de sociale zekerheid van een zelfstandige. Voor activiteiten in landen buiten de Europese Economische Ruimte (EER) kunnen echter andere regels van toepassing zijn zoals de “dubbele verzekeringsplicht”.

Onder de (huidige) Verordening (EG) nr. 883/2004, die van toepassing is op Europese Economische Ruimte (de Europese Unie aangevuld met IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland) geldt de algemene regel dat een zelfstandige verzekeringsplichtig is in de lidstaat waar hij zijn beroepsactiviteit uitoefent. Een zelfstandige die in België woont, maar die in een ander EU of EER-land zijn beroepsactiviteit uitoefent, is dus in dat gastland verzekeringsplichtig. Wanneer een zelfstandige in meerdere EU of EER-landen werkt, dan wordt er gebruik gemaakt van de volgende regel: indien de zelfstandige een aanzienlijk deel van zijn beroepsactiviteit in zijn woonland plaatsvindt, dan blijft de zelfstandige onder de sociale zekerheid van zijn woonland vallen. Vindt er geen aanzienlijk deel van de zelfstandige activiteiten plaats in het woonland, dan is de zelfstandige verzekeringsplichtig in het land waar hij het grootste deel van zijn beroepsactiviteiten uitoefent.

Er is echter een uitzonderingsregel voor zelfstandigen die voor een korte periode (maximaal 2 jaar - behoudens onderlinge beslissing van de twee staten) in het buitenland (in de EU of EER) een gelijkaardige zelfstandige activiteit uitoefenen. Een zelfstandige die tijdelijk in een ander EU of EER-land een gelijkaardige zelfstandige activiteit uitoefent, blijft via “detachering” gedekt door het socialezekerheidsstelsel van het eigen land, zie bijlage 9 “Detachering”, voor meer informatie.

Een Belgische zelfstandige kan ook zelfstandige activiteiten buiten Europa hebben. In dat geval zijn de internationale socialezekerheidsakkoorden die België met derde landen afgesloten heeft, van toepassing. Elk verdrag heeft zijn eigen karakteristieken die afhankelijk zijn van land tot land. Is een Belgische zelfstandige uitsluitend actief in een land buiten de EER en heeft dat land met België een internationaal socialezekerheidsakkoord afgesloten, dan valt de zelfstandige onder de socialezekerheidswetgeving van het werkland. Heeft de Belgische zelfstandige zowel een zelfstandige beroepsactiviteit in België als in een land buiten de EER waarmee België een internationaal socialezekerheidsakkoord heeft afgesloten, dan zijn er twee mogelijkheden: ofwel valt de zelfstandige onder de socialezekerheidswetten van het land waar hij normaal verblijft, ofwel is de zelfstandige in elk betrokken land verzekeringsplichtig voor de activiteit op zijn grondgebied.

Heeft België geen internationaal socialezekerheidsakkoord met het land waar de Belgische zelfstandige actief is, dan heeft de zelfstandige in beiden landen waar hij actief is verzekeringsplichten. Heeft de Belgische zelfstandige enkel een beroepsactiviteit in het buitenlands land, dan is hij enkel verzekeringsplichtig in het werkland.

Bijlage 9 – Detachering

Geraadpleegde bronnen:

- Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (2021a), “Detachering van zelfstandigen.”
- Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (2021b), “Over detachering: tijdelijk werken in één ander land.”
- Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, “Detachering - toegang tot het territorium en verblijf.”
- Myria, Myriatics 3
- Myria, Jaarverslag 2018
- Myria, Jaarverslag 2020 – Katern economische migratie
- RSVZ (2016b), Verslag 2016-05 – Grensoverschrijdende zelfstandige activiteit

De inrichting van de sociale zekerheid is in de Europese Unie een exclusieve bevoegdheid van de lidstaten en verschilt van lidstaat tot lidstaat. Om te vermijden dat de nationale socialezekerheidsstelsels van de verschillende Europese lidstaten met elkaar in conflict komen in geval van grensoverschrijdende beroepsactiviteit, werden op Europees niveau aanwijfsregels in het leven geroepen die de lidstaten moeten helpen om te bepalen welke socialezekerheidswetgeving op een persoon van toepassing is.

Het principe dat de persoon in kwestie slechts aan de wetgeving van één lidstaat onderworpen is, vormt daarbij het centrale uitgangspunt. Het zogenaamde werklandprincipe vormt eveneens de basis: van toepassing is het socialezekerheidsstelsel van het land waarin iemand werkzaam is.

Drie grote uitzonderingen zijn:

- kortstondige en tijdelijke zelfstandige activiteit in een andere lidstaat (detachering¹³);
- zelfstandige activiteit in meerdere lidstaten;
- beroepsactiviteit in meerdere lidstaten: een zelfstandige activiteit gecombineerd met een activiteit in loondienst.

Wanneer iemand niet langer dan 24 maanden werkzaam is in een andere EU-lidstaat, dan kan (mits aan een aantal voorwaarden is voldaan) de socialezekerheidswetgeving van het land waar die persoon normaliter werkt van toepassing blijven. Die uitzondering stoelt op de overweging dat de toepassing van het werklandbeginsel in situaties van kortstondige en tijdelijke activiteit een belemmering zou kunnen vormen voor het vrij verkeer van werknemers en dienstverleners. De Belgische loonvoorwaarden zijn wel van toepassing.

Voor wat zelfstandige activiteit betreft is er sprake van detachering voor zover:

- de te verwachten duur van de zelfstandige activiteit in de ontvangende lidstaat niet meer dan 24 maanden bedraagt;
- er normaal gezien reeds substantiële activiteiten als zelfstandige worden verricht in de staat van vestiging. Concreet moet de betrokkene
 - voorafgaand aan de detachering enige tijd een zelfstandige activiteit hebben uitgeoefend – bij wijze van indicatie kan een zelfstandige die zijn werkzaamheden gedurende ten minste twee maanden heeft verricht, geacht worden te hebben voldaan aan deze voorwaarde;
 - tijdens de periode van tijdelijke werkzaamheden in een andere lidstaat, de nodige voorwaarden blijven vervullen voor de uitoefening van zijn werkzaamheden in de lidstaat waar hij is gevestigd zodat hij hiermee kan doorgaan na zijn terugkeer.

¹³ De voorwaarden voor vrij verkeer van personen – de basis voor het vrij verkeer van werknemers – zijn niet van toepassing op het fenomeen detacheringen, aangezien gedetacheerde werknemers zich niet op persoonlijke titel beroepen op hun recht op vrij verkeer. Het zijn immers de ondernemingen/zelfstandigen die gebruik maken van hun recht op het vrij verrichten van diensten. Het zijn dus de rechten die voortvloeien uit het vrij verkeer van diensten die detachering mogelijk maken: een onderneming die in een andere lidstaat dan België is gevestigd mag haar werknemers naar België sturen om die dienstverlening te doen in het kader van een detachering.

- de zelfstandige activiteit in de ontvangstaat "van gelijke aard" is aan deze die reeds wordt uitgeoefend. Aangenomen wordt dat het hierbij gaat om werkzaamheden binnen dezelfde sector. Het gaat hierbij om de werkelijke aard van de werkzaamheden.

Er is geen RSVZ-inschrijving nodig, net zoals er bij werknemers geen arbeidskaart nodig is. Indien de zelfstandige gedurende een periode van niet meer dan drie maanden in België blijft, moet hij zich niet in zijn gemeente van verblijf inschrijven. Voor werknemers gelden striktere regels qua registratie bij de lokale overheden.

Elke grensoverschrijdende beroepsactiviteit dient (in principe voorafgaandelijk) te worden gemeld aan het bevoegde orgaan van "de lidstaat waarvan de wetgeving van toepassing blijft", meestal dus de uitzendstaat. Dat verbindingsorgaan gaat vervolgens na¹⁴ in welke mate er in de betrokken situatie sprake is van een afwijking op het werklandprincipe. De algemene meldingsplicht ("Limosa-aangifte") voor zelfstandigen werd op vraag van Europa beperkt tot sommige risicogevoelige sectoren (werken in onroerende staat, de vleessector en de schoonmaak).

In 2017, het meest recente jaar voor onze cijfers volgens herkomst in dit rapport, hebben 244.144 personen een detachingsverklaring¹⁵ afgelegd in België, waarvan 215.732 als werknemers en 31.785 als zelfstandige. Onder de zelfstandigen vinden we vooral Polen (42 %), Nederlanders (21 %) en Slovaken (8 %). Van de gerapporteerde gedetacheerde werknemers werkte ongeveer 4 op 10 in de bouwsector. Het aandeel van zelfstandigen is in die sector nog hoger, in 2017 werkten 7 van de 10 zelfstandigen in de bouw.

Cijfers over 2019 geven een totaal van 36.747 zelfstandige gedetacheerde personen, waarvan 44 % Polen, 17 % Nederlanders en 8 % Slovaken. Het overgrote deel zijn mannelijke EU-burgers. Het percentage zelfstandigen versus loontrekkenden bij de gedetacheerden ligt vooral hoog bij de Polen (38 %) en de Slovaken (52 %), ten opzichte van een totaal van 14 % zelfstandigen in de volledige populatie gedetacheerden. De bedrijven met het grootste aantal aangiften inzake detachering van zelfstandigen waren gevestigd in Polen (58 % van de 160.610 aangiften). Daarna volgen bedrijven gevestigd in Nederland (12 %).

¹⁴ Wat dan leidt tot een A1-formulier: dat document geeft aan dat de betrokkene onderworpen blijft aan de socialezekerheidswetgeving van de uitzendende lidstaat.

¹⁵ Opgepast: in een jaar kan een persoon zowel een verklaring als loontrekkende en als zelfstandige afleggen. Een detachingsverklaring kan bovendien betrekking hebben op een periode van een dag tot een jaar.

Bijlage 10 – Demografie: natuurlijke groei versus het migratiesaldo

Geraadpleegde bronnen:

- Agentschap Opgroeien, "[Het kind in Vlaanderen](#)"
- Eurostat, [Database](#), Population and social conditions, Demography & Migration
- Myria, Myriatics 9
- Statbel (2021), "[Geboorten en vruchtbaarheid](#)"

In het rapport wordt duidelijk dat de bevolking (20-64 jaar) in België een groei kende van 3,7 % tussen 2008 en 2017. Die groei kan worden verklaard aan de hand van enkele algemene tendensen. De groei van de bevolking (20-64 jaar) is immers inherent verbonden met de groei van de totale Belgische bevolking.

De bevolkingsgroei is het resultaat van het samenspel van twee elementen: natuurlijke groei en migratiegroei. De natuurlijke groei (of natuurlijk saldo) wordt bepaald door een langere levensverwachting en een dalend geboortecijfer. De migratiegroei is dan weer het verschil tussen het aantal aankomsten (immigratie) en het aantal vertrekkende personen (emigratie) binnen een bepaalde geografische zone.

Voor de Europese Unie stellen we vast dat sinds 2005 de migratiegroei in de EU28 hoger is dan de natuurlijke groei en sinds 2010 wordt het verschil tussen beide alleen maar groter. In 2016 is het totale groeipercentage (het verband tussen de totale groei gedurende een periode en de gemiddelde populatie tijdens die periode) van 2,4 inwoners per 1.000 inwoners, dankzij een natuurlijke nulgroei, uitsluitend het gevolg van migratie. Die Europese cijfers (2016) verbergen een zekere mate van verscheidenheid tussen de EU-lidstaten. Zo wordt Frankrijk gekenmerkt door een hoger natuurlijk groeipercentage (3 per 1.000 inwoners), terwijl Duitsland een negatief natuurlijk groeipercentage laat optekenen (-1,8 per 1.000 inwoners). Voor België is het natuurlijke groeipercentage gering maar positief (1,2 per 1.000 inwoners).

Het natuurlijke groeipercentage (2016) in België is dus gering en dalend, van 2,2 naar 1,2 per 1.000 inwoners op tien jaar tijd. De migratiegroei is daarentegen zeer wisselend en verklaart de grote schommelingen van de totale groei. Hij is ook groter dan de natuurlijke groei. In 2016 waren van de 3,6 bijkomende inwoners per 1.000 inwoners, 2,4 het gevolg van immigratie en 1,2 van natuurlijke groei.

In 2017 werden er, volgens Eurostat, 119.690 mensen geboren in België waarvan 80.277 met een moeder geboren in België en 38.240 met een moeder afkomstig uit een ander geboorteland. Die laatste categorie kan onderverdeeld worden in 12.321 EU28 en 25.919 niet-EU28. Daartegenover werden er 109.666 overlijdens geteld wat resulteert in een positieve aangroei van 10.024 mensen. Het migratiesaldo voor 2017 bedroeg +37.443 personen, het resultaat van een immigratie van 126.703 personen en een emigratie van 89.690 personen.

Daarbij komt dat het totale vruchtbaarheidscijfer¹⁶ daalt van 1,85 naar 1,65 tussen 2008 en 2017 (Eurostat). Maar, data van het agentschap Opgroeien (2020) leren ons dat het totale vruchtbaarheidscijfer van vrouwen met een niet-Belgische nationaliteit hoger ligt dan bij vrouwen met een Belgische nationaliteit. Vrouwen met een Belgische nationaliteit dalen qua totaal vruchtbaarheidscijfer van 1,72 (2008) naar 1,48 (2017) ten opzichte van vrouwen met een niet-Belgische nationaliteit van 2,98 (2008), naar 2,50 (2017). De kloof verkleint, maar blijft. Statbel leert ons dan weer

¹⁶ Het totale vruchtbaarheidscijfer (TVC) is de som van de vruchtbaarheidscijfers per leeftijd (het vruchtbaarheidscijfer per leeftijd is de verhouding tussen de levendgeboorten bij vrouwen van een bepaalde leeftijd en het gemiddelde aantal vrouwen van die leeftijd). Het TVC is gelijk aan het aantal kinderen dat een vrouw in haar vruchtbare leven zou krijgen als ze op elke leeftijd dezelfde vruchtbaarheid zou kennen als die van het beschouwde jaar.

dat er serieuze verschillen per gewest zijn. Terwijl in 2017 het totale vruchtbaarheidscijfer volgens Statbel voor België bij Belgische moeders 1,51 bedroeg, was dat 2,33 bij buitenlandse moeders. Voor de gewesten ging het respectievelijk om 1,63 en 2,06 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1,49 en 2,56 in het Vlaamse Gewest en 1,54 en 2,33 in het Waalse Gewest.

Bovenstaande cijfers verklaren niet alleen waarom de bevolking in België groeit, maar ook waarom ze bij vreemde origine sneller groeit dan bij Belgische origine. Tot slot kan ook verwezen worden naar de talloze berichten de afgelopen jaren over een dringende nood aan extra scholen, zeker in de grootsteden (die gekenmerkt worden door een hoger aandeel mensen van vreemde origine).

Naast de instroom moet er ook rekening gehouden worden met een uitstroom van de bevolking op beroepsactieve leeftijd. In België wordt die voornamelijk gekenmerkt door twee tegenstrijdige bewegingen: enerzijds is er de algemene vergrijzing van de bevolking. Anderzijds zijn er de vele maatregelen die genomen worden om die groep mensen langer aan de slag te laten blijven en dus binnen de actieve bevolking op beroepsactieve leeftijd te houden. Daarnaast wordt in de toekomst de pensioenleeftijd verhoogd naar 67 jaar.

Bijlage 11 – Demografie: de rol van de overgangsfase tijdens een EU-uitbreiding

Geraadpleegde bronnen:

- RSVZ (2016a), Verslag 2016-04 – Oneigenlijk gebruik van het sociaal statuut van zelfstandige: problematiek van de fictieve aansluitingen
- RSVZ (2016c), Advies 2016-11 – Opsporing van sociaal misbruik via frauduleuze vennootschapsconstructies
- RSVZ (2017), Verslag 2017-04 – Evaluatie van de AFA-procedure
- RSVZ (2018), Advies 2018-18 – Heraansluitingen na schrapping wegens fictieve aansluiting
- RSVZ (2019a), Advies 2019-12 – Ontwerp van Actieplan Sociale Fraudebestrijding 2020
- RSVZ (2019b), Advies 2019-13 – De tendensen en de voorwaarden van de ontwikkeling van de zelfstandige arbeid: opmerkingen van het ABC bij het advies van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid
- Statistiek Vlaanderen, 2018

Bij de unie-uitbreidingen van 2004¹⁷, 2007 (Bulgarije en Roemenië) en 2013¹⁸ (Kroatië) bestond de mogelijkheid tot het introduceren van een overgangsfase (voor een maximale duur van 7 jaar vanaf de datum van toetreding). De overgangsmaatregelen voor de onderdanen uit de nieuwe EU-lidstaten beperkten zich evenwel enkel tot het vrij verkeer van werknemers. Zelfstandigen behoren immers tot het vrij verkeer van diensten. Door die maatregelen werd het recht om te werken onderworpen aan de toekenning van een arbeidskaart aan de loontrekkenden, al waren er voor bepaalde categorieën van werknemers wel vereenvoudigde maatregelen voorzien.

De zelfstandigen hadden onmiddellijk de mogelijkheid om hun beroep op het Belgisch grondgebied uit te oefenen, temeer daar de PECO-akkoorden¹⁹ – die in de jaren 1990 van kracht waren geworden – al de vrije toegang tot beroepsactiviteiten voor zelfstandigen en tot de oprichting van vennootschappen met toegang tot tijdelijk verblijf voorzagen voor onder andere Poolse, Roemeense en Bulgaarse onderdanen.

Waar het voor onderdanen van de nieuwe lidstaten tijdens de overgangsjaren dus moeilijk was om in België als werknemer aan de slag te gaan en op basis hiervan aanspraak te maken op een verblijfsrecht van langer dan drie maanden, was het voor de nieuwe EU-onderdanen relatief eenvoudig om toegang tot de Belgische arbeidsmarkt (en een verblijfsrecht van langer dan drie maanden) te bekomen via een zelfstandige beroepsactiviteit, al dan niet effectief uitgeoefend.

Vaak worden die overgangsperiodes en de verschillende regimes voor werknemers versus zelfstandigen gelinkt aan de fenomenen “schijnzelfstandigheid” en “fictieve aansluitingen”. Daarnaast worden die twee fenomenen, al dan niet correct, ook in het algemeen gelinkt aan zelfstandigen van niet-Belgische origine. We beschrijven in wat volgt kort die twee concepten en geven ter info enkele cijfers van de bevoegde diensten van de RSVZ.

¹⁷ Het gaat om Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Slovenië, Slowakije en. Ook Malta en Grieks-Cyprus traden op 1 mei 2004 toe tot de Unie. Voor die laatste twee golden echter van bij aanvang al geen overgangsmaatregelen. Hun onderdanen mochten onmiddellijk werken voor elke werkgever behorende tot de Europese Economische Ruimte (alle EU-landen plus Liechtenstein, Noorwegen en IJsland).

¹⁸ Er waren eveneens overgangsbepalingen voor Kroaten van kracht, die sinds 1 juli 2015 werden opgeheven.

¹⁹ PECO-akkoorden: het betreft associatieakkoorden die in de jaren 1990 werden gesloten met acht landen van Centraal- en Oost-Europa (PECO) waaronder Polen, Roemenië en Bulgarije. Die akkoorden kaderden in de algemene strategie ter voorbereiding op een eengemaakte markt nog voor de toetreding. Ze boden onder andere waarborgen voor de toegang van de zelfstandigen uit die landen tot uitoefening van economische activiteiten in de eerste 15 lidstaten van de EU.

Bij een fictieve aansluiting sluit de persoon zich aan als zelfstandige, zonder een beroepsactiviteit aan te vatten of hiertoe de intentie te hebben. Er wordt van uitgegaan dat het bekomen van een verblijfsrecht van langer dan drie maanden en/of het verkrijgen van bepaalde sociale (zoals het door het OCMW toegekende recht op maatschappelijke integratie of gezinsbijslag) en/of fiscale (aftrek van bepaalde kosten) voordelen het doel zou zijn van die fictieve aansluiting. Sinds de programmawet van 27 december 2012 kan het RSVZ administratieve sancties in de vorm van geldboetes opleggen wegens fictieve aansluitingen.

Om fictieve aansluitingen te bestrijden werd in 2010 het “specifieke aansluitingsattest” ingevoerd, zie bijlage 21 “Hoe zelfstandige worden in België?”, voor meer informatie. Waar in 2010 nog 975 aanvragen werden genoteerd, bedroeg dit aantal 7.568 in 2016. Het gaat in totaal om 26.858 unieke individuen. Die cijfers zijn een voorzichtige inschatting. Er wordt eveneens abstractie gemaakt van het aantal aanvragen per uniek individu. De stijging kan verklaard worden door het stijgende aantal zelfstandigen en de hervormingen van de procedure.

In 2016 beschikte 58 % van de beschouwde groep over Roemeense en 10% over de Bulgaarse nationaliteit, in 2015 ging het respectievelijk om 53 % en 16 %. Portugezen en Polen maakten telkens elk ongeveer 5 % uit. In 2013 werd 25 % van de aanvragen geschrapt, in 2014-2016 ging het telkens om ongeveer 20 %. In 2016 bestond twee derde van de schrappingen uit werkende vennoten en 20 % uit helpers. Eenmanszaken maken 17% van de aanvragen uit, maar “maar” 8 % van de schrappingen. 70 % van de schrappingen in 2016 had een Roemeense nationaliteit, 10% een Bulgaarse en 4 % een Portugese. In 2015 ging het respectievelijk om 63 %, 16 % en 4 %.

Van de schrappingen in 2014 probeerde 32 % zich opnieuw aan te sluiten, in 2015 ging het om 30 %, voorlopige cijfers van 2016 houden het op een kleine 20 %.

Schijnzelfstandigheid kan omschreven worden als de praktijk waarbij vennootschapsstructuren

- worden gebruikt om de sociaal- en/of arbeidsrechtelijke regelgeving te omzeilen of
- als instrument worden aangewend om via frauduleuze onderwerping bepaalde sociale voordelen te bekomen.

Schijnzelfstandigheid kan een vorm van sociale fraude kan zijn, maar is dit zeker niet altijd per definitie. Er moet een onderscheid gemaakt worden al naargelang er door de betrokkenen te goeder of kwader trouw werd gehandeld.

De voorbije jaren werden in België in toenemende mate vennootschappen opgericht door buitenlandse ondernemers die aanzienlijke aantallen van hun landgenoten inschrijven als werkende vennoten die zich op hun beurt registreren als zelfstandige bij een sociaal verzekeringsfonds. Betrouwbare cijfers hierover zijn echter niet beschikbaar.

Die praktijk blijkt samen te gaan met twee belangrijke vormen van sociale fraude. Ten eerste stelt men vaak vast dat die zogenaamde werkende vennoten in de feiten loontrekkende werknemers zijn, die verkeerdelijk worden “tewerkgesteld” als zelfstandige (wat kan leiden tot oneerlijke concurrentie). Ten tweede stelt men vast dat in de oprichting van dergelijke vennootschappen een manier wordt gezien om op een oneigenlijke wijze een verblijfsrecht te bekomen en/of oneigenlijk toegang te krijgen tot een aantal sociale rechten. Op basis van een frauduleuze onderwerping aan het sociaal statuut schrijft men zich in het bevolkingsregister in en claimt men bepaalde sociale rechten.

Bijlage 12 – Ondernemerschap en een cultuur van ondernemerschap (in het land van herkomst)?

Op zich is de hypothese "een cultuur van ondernemerschap" vrij eenvoudig: er wordt verondersteld dat een bepaalde culturele achtergrond een (grote) rol speelt bij het al dan niet ondernemer worden. Een bepaalde cultuur kan immers bijvoorbeeld risico-avers gedrag of het al dan niet vertrouwen hebben in anderen stimuleren of net ondermijnen (OECD, 2010b). Zo stelt de OESO (2010a, 2010b, 2011) onder meer vast dat mensen met een Aziatische achtergrond vaker ondernemer worden in een aantal OESO-landen en mensen met een Latijns-Amerikaanse, Caraïbische of Afrikaanse achtergrond net minder vaak ondernemer worden.

Er zijn echter heel wat kanttekeningen te plaatsen bij deze theorie, we overlopen de belangrijkste:

- Mensen die het aandurven of zich verplicht voelen om te migreren zullen sowieso minder risico-avers en/of meer gemotiveerd zijn. Ook impliceert het verschil tussen bijvoorbeeld een asielzoeker en een economische migrant andere motivaties en vaardigheden (OECD, 2010b).
- De rechtstoestand van iemand (wat dan weer verbonden is met het type migratie en de migratiegeschiedenis): sommige groepen (die dan gelinkt worden aan bepaalde "culturen") zijn meer "asielzoeker" en andere meer "economische migrant", het ene statuut krijgt soms meer toegang tot de arbeidsmarkt dan het andere (OECD 2008, 2010b; Wang, 2010). Aansluitend is er het al dan niet beschikken over een permanente verblijfsvergunning. Dat heeft gevolgen, zowel voor de beslissing om ondernemer te worden (cf. toegang tot financiering), als de mogelijkheid om als werknemer aan de slag te gaan (Fairlie, 2013; Sepulveda, 2011).
- De factor "geschiedenis": een cultuur is onderdeel van een historische context en verandert mee, cultuur is niet statisch (Ibrahim, 2011). Daarnaast zijn er zaken zoals bijvoorbeeld het hebben van preferentiële banden met voormalige kolonies of kolonisatoren wat al dan niet voor bepaalde marktopportunities kan zorgen – cf. transnationalisme (Sepulveda, 2011).
- De verblijfsduur – gelinkt aan (taal)kennis, ervaring, sociaal kapitaal... – speelt ook een rol bij de kans om ondernemer te worden (OECD 2008, 2010a): bepaalde barrières verminderen immers met de jaren (Desiderio, 2017). Zo stelt Fairlie (2013) dat ondernemers met een migratieachtergrond succesvoller zijn naargelang ze langer in een land zijn. Sepulveda (2011) merkt op dat de tweede generatie beter geplaatst is om ondernemer te worden én dat de eerste generatie meer gepusht wordt (cf. noodzaak) naar ondernemerschap wat dan op zijn beurt een (nieuwe) "cultuur van ondernemerschap" kan veroorzaken bij een tweede generatie.
- De persoonlijke kenmerken van iemand: mensen met al dan niet dezelfde achtergrond hebben nu eenmaal verschillende kenmerken en ondernemersvaardigheden (OECD, 2013a). Volgens de OESO (OECD 2010a, 2010b, 2011) en Fairlie (2013) zijn het net verschillen inzake opleidingsniveau (inclusief taalkennis) en toegang tot financieel kapitaal die grotendeels het verschil verklaren tussen het aantal en de performantie van ondernemers over diverse achtergronden heen.

Bovendien merkt Ibrahim (2011) op dat ondernemers met eenzelfde migratieachtergrond verschillend presteren in verschillende landen. Maar Jones (2014) stelt dan weer dat ondernemers met een migratieachtergrond, ondanks diverse achtergronden, net gekenmerkt worden door de vele gelijkenissen wat hun economische performantie betreft. Hoe rijmt men die (tegengestelde) vaststellingen met een "cultuur van ondernemerschap"?

Tot slot wordt in de literatuur het hebben van een bepaalde nationaliteit of geboorteland vaak "simpelweg" gelijkgesteld aan het hebben van een bepaalde cultuur. Chaganti (2000) maakt echter een onderscheid naar de "betrokkenheid" van een ondernemer in zijn of haar lokale gemeenschap en stelt op basis van die variabele grote verschillen vast in gedrag binnen dezelfde gemeenschap. Binnen eenzelfde gemeenschap zijn er dus meerdere "culturen" bij de ondernemers.

We kunnen besluiten dat de OESO (OECD 2010a) enerzijds vaststelt dat de ene migratieachtergrond meer ondernemers kent dan de andere – en dat los van individuele kenmerken. Het land van oorsprong

speelt dus een bepaalde rol, wat een “cultuur van ondernemerschap”-hypothese zou kunnen ondersteunen. Maar anderzijds, zoals hierboven reeds werd getracht aan te tonen, zijn er vele nuances en andere factoren die moeten worden meegenomen in die veronderstelling en analyse.

Bijlage 13 – Ondernemerschap en de specificiteitshypothese

De specificiteitshypothese stelt dat verschillen in ondernemerschap bij mensen met een migratieachtergrond, niet enkel inzake aantallen maar ook in het specialiseren in bepaalde sectoren, verklaard kunnen worden door de “specifieke achtergrond” van die mensen, met name via een verband tussen de fenomenen “gettovorming”, “etnische markt” en “sociaal kapitaal” (OECD 2010a, 2018a).

Gettovorming gaat over de vaststelling dat mensen met een migratieachtergrond zich vaak vestigen in de buurt van mensen met een gelijkaardige etnische en culturele achtergrond (cf. een gemeenschappelijke taal, bestaande vertrouwensbanden, groepssolidariteit...) en dat voornamelijk in verstedelijkte gebieden (OECD 2010a, 2018a; Andersson, 2017; Bratti, 2018). Eenzelfde fenomeen²⁰ stellen we ook in België vast (Lafleur en Abdeslam, 2018, Myriatics 3, 5).

Gettovorming kan aanleiding geven tot het fenomeen van de etnische markt (OECD 2010a, 2013a – zie eerder) waarbij er een vraag ontstaat naar specifieke “etnische” producten en diensten. Die vraag biedt een marktopportunititeit voor lokale ondernemende mensen met een migratieachtergrond. Daarnaast zijn er in diezelfde gebieden ook gewoon meer mensen met een migratieachtergrond waardoor de kans op ondernemers met een migratieachtergrond vanzelf stijgt (Olney, 2012).

Die gettovorming en de aanwezigheid van een etnische markt stimuleren het ontstaan en/of de verdere ontwikkeling van een bepaald type sociaal kapitaal. Kort samengevat gaat sociaal kapitaal²¹ in deze context over familiale en sociale relaties binnen gemeenschappen met dezelfde migratieachtergrond (en dus maar zelden over diverse achtergronden heen) (OECD, 2014). Een bekend en relevant onderscheid (Putnam, 2000) is het verschil tussen “bridging capital” en “bonding capital”: het eerste gaat over “bruggen” tussen verschillende netwerken of socio-economische groepen, het tweede speelt zich af binnen eenzelfde groep. Zo kunnen bijvoorbeeld jongeren met laaggeschoolde ouders weliswaar beschikken over “bonding capital” binnen hun eigen groep, maar tegelijk een tekort aan “bridging capital” kennen waardoor ze blijven “vastzitten” in die groep.

Volgens de OESO (OECD 2010a, 2014) is sociaal kapitaal, zeker voor de eerste generatie, in het algemeen erg belangrijk voor ondernemerschap. Zo verklaart een gebrek aan “bridging” kapitaal namelijk gedeeltelijk het doorgeven van het “ondernemer zijn” over generaties heen – inclusief de sector waarin de activiteit zich afspeelt (OECD, 2017b). Daarnaast stelt Lens (2015) dat informele bonding netwerken belangrijk zijn om het gebrek aan bepaalde zakelijke ondernemerscompetenties te compenseren.

Sociaal kapitaal kan onder meer volgende vormen aannemen (OECD 2010a, 2018a; Mampaey, 2013; Assudani, 2009; Colombelli, 2020): middelen in de vorm van sociale netwerken (= toegang tot financiering, toegang tot ervaring (opdoen), toegang tot goedkoop personeel...), rolmodellen, informatie over mogelijkheden (= kennis over de prijszetting, de producten/diensten die gewenst zijn...), het beroep, de institutionele (en reglementaire) omgeving...; stabiel/loyaal cliënteel (aanwezigheid van vertrouwen), betrouwbare leveranciers en emotionele ondersteuning; en tot slot is er weinig opportunisme of afwijkend gedrag. Die totaalsom van factoren versterkt ook de werking van de (etnische) markt.

²⁰ Lafleur en Abdeslam, 2018: “De zogeheten “gettovorming” is echter niet louter het gevolg van mensen die ervoor kiezen in een wijk te wonen met veel mensen van de eigen gemeenschap. Discriminatie bij huisvesting en op de arbeidsmarkt of het bannen van jonge migranten uit bepaalde scholen zijn – om maar enkele voorbeelden te noemen – vaak voorkomende problemen in België die daartoe leiden. Ze belemmeren het samenleven tussen de “autochtone” Belgen en mensen met een migratie-origine, en ook de economische en sociale participatie van de laatstgenoemden.”

²¹ Zhou (2004) vat twee belangrijke kernconcepten van sociaal kapitaal als volgt samen: “bounded solidarity” ontstaat dankzij het hebben van een migratieachtergrond en het “anders” bekeken of behandeld worden. Dit resulteert in een versterkte solidariteit bij zelfstandigen, werknemers en klanten van eenzelfde achtergrond. “Enforceable trust” is dan weer het sleutelmechanisme via dewelke wanpraktijken en het overtreden van algemeen aanvaarde normen en waarden binnen een gemeenschap worden tegengehouden of afgeblokt, wat erg belangrijk is voor (toekomstige) ondernemers.

Bovenstaande vormen zijn allen een stimulans voor ondernemerschap. Maar er zijn ook een aantal negatieve aspecten (OECD, 2010a, 2018a; Sepulveda, 2011; Eurofound, 2010): zo is er de creatie en instandhouding van een “afstand” tussen mensen met een migratieachtergrond en “autochtonen” waardoor bepaalde externe (economische) opportuniteiten gemist worden en nuttige vaardigheden zoals taalkennis niet of minder aangeleerd worden.

Hierbij aansluitend stellen Jones (2014) en Assudani (2009) dat bescherming op basis van sociaal kapitaal ook kan leiden tot opsluiting: de lokale gemeenschap kan een zelfstandige zowel onderhouden en begrenzen in zijn of haar groeipotentieel. De ondernemer blijft immers gefocust op een beperkt aantal producten of diensten voor een specifieke groep op een specifieke plaats, vaak met beperkt groeipotentieel en weinig alternatieven wat leidt tot een verhoogde kwetsbaarheid. Die groep veronderstelt ook een zekere mate van wederkerigheid en komt dus met “onderhoudskosten”. Daarnaast, het is niet omdat er sociaal kapitaal is, dat het nuttig is. Wat met de ondernemer die iemand zou moeten ontslaan maar niet kan, want het is familie of een kennis? (Eurofound, 2010)

Volgens de OESO (OECD 2010a, 2018a) bestaat er geen consensus over of het nu de positieve of de negatieve aspecten van sociaal kapitaal zijn die doorwegen.

Bovendien kunnen nog volgende nuances gemaakt worden:

- Indien sociaal kapitaal zo belangrijk is, dan kan men verwachten dat ondernemerschap iets is dat vaak tot bijna altijd van generatie op generatie wordt doorgegeven. Soms wijst onderzoek in die richting (Van Laer, 2011), soms wordt dat genuanceerd (Lambrecht, 2004).
- Deze theorie heeft vaak weinig aandacht voor de diversiteit tussen verschillende achtergronden en de verschillen en spanningen binnen eenzelfde achtergrond, bijvoorbeeld qua sociaal kapitaal dat kan doorgegeven worden (Assudani, 2009, Ilhan-Nas, 2011; Sepulveda, 2011; Masurel, 2002).
- We kunnen opnieuw verwijzen naar Chaganti (2000) die stelt dat er teveel gefocust wordt op “ethniciteit” op zich. De persoonlijke betrokkenheid van een ondernemer ten opzichte van zijn specifieke gemeenschap (en dus sociaal kapitaal) is een betere indicator.

Tot slot, na alle bovenstaande opmerkingen, wat is nu de relevantie van die theorie? Volgens de OESO (OECD 2010a, 2018a) is die hypothese onder bepaalde omstandigheden, zoals diegene die vaak gelden voor ondernemers met een migratieachtergrond, nog steeds relevant. Recent onderzoek bevestigt dit.

Anderson (2017) stelt vast dat een hogere mate van ondernemerschap binnen **eenzelfde** etnische gemeenschap in een hogere kans resulteert op ondernemerschap bij een werkloos iemand van die gemeenschap. Tavassoli (2017), die focust op werknemers met een migratieachtergrond die zelfstandige worden, stelt vast dat een hoger aandeel ondernemers met **eenzelfde** migratieachtergrond als een werknemer en actief in dezelfde sector als die werknemer, een positief effect heeft op de kans dat die werknemer zelfstandige wordt. Beide auteurs benadrukken expliciet het belang van sociaal kapitaal (inclusief knowhow) en de netwerken en rolmodellen waarop die personen kunnen beroep doen. Beide auteurs vermelden ook dat louter onderdeel uitmaken van een “etnische enclave” (cf. gettovorming en de etnische markt) niet volstaat om ondernemerschap te verklaren: er moeten sociale netwerken en rolmodellen zijn.

Colombelli (2020) bevestigt dit mechanisme eveneens, maar stelt vast dat het effect sterker is voor mannen dan voor vrouwen. Ongelijkheid tussen de geslachten uit het land van oorsprong wordt namelijk meegenomen, ongeacht de graad van ongelijkheid tussen de geslachten in het land van bestemming, waardoor rolmodellen en sociale netwerken minder “pull” hebben bij vrouwen.

Bijlage 14 – Ondernemerschap en de convergentiehypothese

Volgens de OESO (OECD 2010a, 2011, 2018a) komt de convergentiehypothese er simpelweg op neer dat mensen met en zonder migratieachtergrond na verloop van tijd een steeds gelijkaardiger profiel vertonen waarbij de ene zaken (gedrag, normen en waarden...) overneemt van de ander (cf. convergentie- en assimilatietheorieën). Die hypothese impliceert dus dat de zelfstandigengraden van mensen met en zonder migratieachtergrond naar elkaar zullen toegroeien en dat ondernemers met een migratieachtergrond zich onder meer minder gaan focussen op hun lokale "gemeenschap met een migratieachtergrond" en een bredere focus gaan vertonen inzake beroep, sector, producten en diensten. De OESO stelt in haar rapporten dat die hypothese meer en meer de "hypothese die het meest van toepassing is" aan het worden is.

Bijlage 15 – Vrouwen op de arbeidsmarkt

Dat vrouwen nog een lange weg te gaan hebben als het gaat om hun vertegenwoordiging op de arbeidsmarkt, ook onder de vrouwelijke zelfstandigen, is het gevolg van een historische achterstand. In de 20e eeuw werd echter een inhaalbeweging ingezet dankzij een steeds toenemende emancipatie van de vrouw op juridisch, politiek, sociaal en economisch vlak. Die inhaalbeweging is nog steeds aan de gang. Economisch uit zich dat vooral in een toenemende arbeidsmarktparticipatie, ook als zelfstandige (NBB, Jaarverslag 2016).

Hoewel het verschil in activiteitsgraad tussen mannen en vrouwen in 2017 nog steeds groot was (9,6 procentpunt), was het iets kleiner dan gemiddeld in de EU (11,1 procentpunt). Het verschil met Zweden blijft zeer uitgesproken, daar is er een verschil van 3,6 procentpunt tussen beide geslachten. De situatie in de buurlanden is daarentegen meer vergelijkbaar met die in België, ook al is het verschil in activiteitsgraad tussen mannen en vrouwen er ook kleiner dan in ons land (NBB, Jaarverslag 2018).

Als we een langere periode (1983-2017) en een ruimere leeftijdsgroep (15-64 jaar) in aanmerking nemen, dan blijkt dat de werkgelegenheidsgraad van vrouwen gestegen is van 36,3 % naar 58,7 %, terwijl die van mannen is gedaald van 68,8 % naar 67,5 % ([Statbel](#), EAK, 2020). Tussen 2008 en 2017 steeg het aantal vrouwelijke zelfstandigen met 19 % (+52.628), tegenover 10,4 % (+56.172) bij de mannen.

Kenmerkend voor België is dat het verschil in verloning tussen mannen en vrouwen beduidend groter is dan in de noordse landen (NBB, Jaarverslag 2017). Binnen de hooggekwalificeerde functies is de vraag het hoogst naar beroepen waarvoor een opleiding wetenschappen, wiskunde, statistiek of ICT, alsook engineering, industrie of bouwkunde vereist is, en dat zal in de toekomst ook zo blijven. Slechts 9 % van de vrouwen heeft echter een diploma in een dergelijke richting, terwijl er meer vrouwen dan mannen een hogere studie volgen (NBB, Jaarverslag 2018). De studiekeuze verschilt dus nog steeds volgens het geslacht. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in de richtingen onderwijs en gezondheidszorg. Die keuzes komen ook tot uiting in het loonprofiel en verklaren voor een deel het vermelde loonverschil tussen man en vrouw (NBB, Jaarverslag 2016).

Bovendien neemt de onderbenutting nog een andere vorm aan: doorgaans hebben vrouwen tijdens hun loopbaan minder doorgroeimogelijkheden. Vrouwen vertegenwoordigen 55 % van het totale aantal personen met een diploma hoger onderwijs, maar oefenen 48 % van de hooggekwalificeerde functies uit. Bij de leidinggevende functies daalt het aantal vrouwen zelfs scherp tot onder 33 % (NBB, Jaarverslag 2018).

Daarnaast werkt in ons land één werknemer op vier deeltijds, tegen één op vijf in de EU. Het gaat voor 80 % om vrouwen (NBB, Jaarverslag 2019). In 2017 werkte 41,2 % van de vrouwen deeltijds, tegen 10,2 % bij de mannen. Overigens vertegenwoordigen de vrouwen in ons land ook bijna 70 % van de deeltijdwerkers die meer zouden willen werken (NBB, Jaarverslag 2018). De genderkloof in de deelname aan deeltijds werk wordt nog opvallender wanneer die bekeken wordt per gezinstype: ze is het grootst bij de personen die deel uitmaken van een koppel met kind(eren). Ook vrouwen met ten hoogste een getuigschrift lager secundair onderwijs werken veel vaker deeltijds dan andere, en dat bij alle origines (SEM, 2019).

Tot slot: het systeem van de dienstencheques blijft een bijna uitsluitend vrouwelijke branche. Slechts 1 op 50 werknemers waren een man in het vierde trimester van 2016. (SEM, 2019)

Wanneer gekeken wordt naar waarom vrouwen minder actief zijn op de arbeidsmarkt, dan komen de gezinsverantwoordelijkheden en de hulp aan kinderen of arbeidsongeschikte volwassenen naar voren (NBB, Jaarverslag 2019). Met andere woorden: vrouwen staan nog vaker in voor de opvang van de kinderen, terwijl mannen meer focussen op het uitbouwen van hun carrière, wat voor vrouwen de doorstroming naar hogere posities bemoeilijkt. Dat is niet enkel een ethische kwestie, het heeft ook economische implicaties. Via meer diversiteit op alle niveaus een beroep kunnen doen op een ruim spectrum aan vaardigheden is vandaag immers een troef (NBB, Jaarverslag 2017). Een van de oplossingen bestaat dus uit een voldoende groot aanbod van beschikbare en betaalbare kinderopvang

en andere, vergelijkbare dienstverlening aan personen om een evenwicht inzake werkgelegenheid naar geslacht te bekomen (NBB, Jaarverslag 2016).

Zoomen we verder in op vrouwen met een migratieachtergrond, dan stellen we het volgende vast:

Globaal is vandaag bijna 1 internationale immigrant op 2 een vrouw (48 %). De aanwezigheid van vrouwen in de migratiestromen is geen nieuw fenomeen. Reeds sinds 1960 bedroeg het aandeel van vrouwen in internationale migraties al 47 % (Lafleur en Abdeslam, 2018). In België bedraagt het aandeel vrouwen in de migratiestromen vandaag ongeveer de helft. De schommeling van de man-vrouwverhoudingen hangt vooral af van de herkomstnationaliteit van de migranten. Sommige migratiestromen zijn mannelijker, andere dan weer vrouwelijker (Lafleur en Abdeslam, 2018, Myratics 6).

Recente studies hebben aangetoond dat hogeropgeleide vrouwen de meest mobiele zijn binnen de internationale migratie. Ze migreren niet alleen vaker en meer dan minderopgeleide vrouwen, maar ze emigreren ook vaker dan mannen met eenzelfde opleidingsniveau – wat gelinkt is aan discriminatie op de arbeidsmarkt in het land van herkomst. Desondanks nemen vrouwelijke immigranten, ondanks hun hoger opleidingsniveau, in hun gastland geen gunstige positie op de arbeidsmarkt in (Lafleur en Abdeslam, 2018).

Wanneer we kijken naar de genderkloof op de arbeidsmarkt op basis van de SEM 2019, zien we dat de algemene tendens positief is. Toch is de werkzaamheidsgraad van vrouwen voor alle origines nog steeds lager dan die van mannen, en de kloof is uitgesproken groot bij de personen met een Kandidaat-EU-origine (22,8 procentpunten) en een Maghrebijnse origine (21,2 procentpunten). Bij de verschillende EU-origines zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen aanzienlijk verkleind sinds 2008, uitgezonderd voor personen van Bulgaarse en Tsjechische origine (SEM, 2019).

Daarnaast stellen we vast dat de werkzaamheidskloof tussen mannen en vrouwen sterk oploopt wanneer mannen en vrouwen gaan samenwonen, en nog sterker wanneer er kinderen bijkomen (met uitzondering van de Belgische origine voor het laatste punt). De kloof is bovendien groter voor nieuwkomers (SEM, 2019). Een gelijkaardige verhaalt komt naar voren uit het rapport van de HRW (2018): vergeleken met een man heeft een vrouw, bij overigens identieke kenmerken, minder kans om een baan te hebben. Voor de buiten de EU geboren vrouwen is het nadeel nog erger; hun percentage is tweemaal zo hoog als dat van de autochtone vrouwen (-23 % tegen -11 %).

Wat de oorzaken hiervoor betreft kunnen we volgende informatie meegeven:

Vrouwen van Belgische origine voelen bij hun toetreding tot de arbeidsmarkt niet onmiddellijk het nadeel van hun vrouw zijn. Het is pas in de loop der jaren dat de genderkloof zich verdiept en dat zij de effecten ervan gewaarworden. Vrouwen van buitenlandse (niet-Europese) herkomst worden van hun kant op de arbeidsmarkt meteen geconfronteerd met het gewicht van hun gender: ze krijgen te maken met professionele downgrading (zoals in de verzorgingssector) of zijn onderhevig aan mechanismen of logica's die hen van het beroepsleven verwijderd houden (zij dragen de gezinslast, bijvoorbeeld als hoofd van een eenoudergezin, of ze worden gediscrimineerd omdat ze bijvoorbeeld een hoofddoek dragen) (Actiris, 2019). In vergelijking met geïmmigreerde mannen en niet-geïmmigreerde vrouwen, worden geschoolde vrouwelijke immigranten vaker geconfronteerd met professionele declassering (Lafleur en Abdeslam, 2018).

De HRW (2018) formuleert een gelijkaardig besluit en stelt dat de culturele impact, de geringe participatie van de vrouwen aan de arbeidsmarkt in hun landen van herkomst, de samenstelling van het gezin, maar ook de weinige werkgelegenheidsstimuli in ons land zijn belangrijke factoren. In dat verband blijkt dat 61 % van de inactieve vrouwen geboren buiten de EU, huisvrouw zijn.

Uit de SEM 2017 blijkt ook dat het verschil tussen de geslachten bij de personen van vreemde origine op zijn beurt weer zeer nauw samenhangt met de duur van het verblijf en de mate van integratie in ons land, wat er onder andere op wijst dat nieuwkomers genderrollen uit hun land van herkomst meebrengen. Ook in latere generaties blijven de verschillen zeer groot.

Het Viona-rapport (Wood, 2020) focust bij de niet-EU vrouwen van de eerste generatie op het beperkte onderwijsniveau, de gebrekkige taalkennis, het beperkte sociale netwerk, de geringe kennis van de arbeidsmarkt en een tekort aan kinderopvang. Voor de tweede generatie worden onder andere moeilijkheden tijdens de schoolloopbaan (als gevolg van onder meer de weinige opvolging door de eerste generatie, de adviezen vanuit het onderwijs zelf en een precaire financiële situatie die hen naar een vroege uitgang duwt) en een gebrek aan sociaal netwerk en rolmodellen vermeld.

Op grond van verschillende analyse-elementen blijkt dus dat het absoluut noodzakelijk is dat een gendermainstreamingbeleid ook rekening houdt met de dimensie origine, omdat anders het risico gelopen wordt dat de obstakels en de specifieke discriminatie waar vrouwen van niet-Europese origine mee te maken krijgen, verborgen blijven (Actiris, 2019).

Bijlage 16 – Vergrijzing en ouderen op de arbeidsmarkt

Algemeen – vergrijzing (Myriatics 9)

Wanneer we kijken naar de leeftijdspiramiden op het Europese continent tussen 1960 en 2015 zien we een vermindering van het aandeel van de jongeren in de totale bevolking. Bovenaan de piramide wordt een verhoging van het percentage van de personen van 40 jaar en ouder vastgesteld en het aandeel personen van 80 jaar en ouder is tussen 1960 en 2015 zelfs verdrievoudigd.

Die vergrijzing is het gevolg van een combinatie van ten eerste een verhoging van de levensverwachting (dankzij een betere geneeskunde, hygiëne en voeding is er minder kindersterfte, daarnaast heeft sociale vooruitgang geleid tot minder armoede, minder arbeidsongevallen...), ten tweede de vermindering van het aantal geboorten en ten derde de generatie babyboomers die op pensioen gaat. Na de Tweede Wereldoorlog kende het aantal geboortes in Europa immers een boom die duurde tot in de jaren 1970.

De gevolgen daarvan kunnen omschreven worden als “grote uitdagingen” inzake de betaalbaarheid van de pensioenen en de gezondheidszorg, het hebben van voldoende actieve mensen, en het feit dat de levensverwachting voorlopig niet gelijk is volgens geslacht en sociale klasse.

Algemeen – Vergrijzing en migratie (Myriatics 9)

Migratie zou een oplossing op korte termijn kunnen zijn, maar het kan de vergrijzingstendens niet keren. De actieve migranten zullen immers op hun beurt bijdragen aan de vergrijzing van de bevolking zodra ze niet meer actief zijn. Daarnaast kunnen de positieve effecten van immigratie enkel worden geoptimaliseerd als de migranten zowel sociaal, economisch als politiek worden geïntegreerd in de gastlanden. Dat is echter niet vanzelfsprekend.

Specifiek – Vergrijzing op de Belgische arbeidsmarkt

Bij de 55-64-jarigen in België stellen we een aanzienlijke verhoging van de werkgelegenheidsgraad vast: van 26,3 % in 2000 naar 50,3 % in 2018 (NBB, Jaarverslag 2019). Toch blijft die werkgelegenheidsgraad laag in vergelijking met de algemene Belgische graad (ongeveer 70 %) en vergelijkbare graden in de EU, bij onze burens en de noordse landen (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019).

De oorzaak voor die situatie moet onder andere gezocht worden bij het gevoerde beleid in de tweede helft van de 20ste eeuw en tijdens de jaren 2000: vervroegde uittreding werd in tijden van aangroei van de bevolking op arbeidsleeftijd en bij povere economische conjunctuur aangemoedigd – denk bijvoorbeeld aan het brugpensioen en door het verstrekken van uitkeringen zonder de verplichting werk te zoeken (NBB, Jaarverslag 2016). Daarnaast speelt het systeem van anciënniteit (waarbij de verloning stijgt zonder dat daar steeds een evenredige productiviteitsstijging tegenover staat) niet in het voordeel van een ouder iemand die op zoek moet naar ander werk of wiens werkgever in de problemen geraakt. Ook discriminatie op basis van leeftijd, bijvoorbeeld door de vooroordelen die heersen over mensen met een bepaalde leeftijd, kan een rol spelen (NBB, Jaarverslag 2016 en 2018).

De stijging van de werkgelegenheidsgraad bij de 55-plussers kan beschouwd worden als het gevolg van de diverse maatregelen die genomen werden om de loopbanen te verlengen. Zo zijn er onder meer: de strengere voorwaarden inzake de toegang tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoelage (het vroegere brugpensioen), de strengere voorwaarden bij de vrijstelling van het zoeken naar werk en de afschaffing van het statuut van oudere vrijgestelde werkloze. Terwijl in 2008 amper 15 % van de uitkeringsgerechtigde volledig werklozen tussen 55 en 64 jaar werkzoekend was, steeg dat aandeel tot 49 % in de eerste tien maanden van 2018 (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019). Daarnaast zijn er initiatieven inzake landingsbanen, maar ook het onbeperkt kunnen bijverdienen na pensioen(leeftijd) als zelfstandige, die oudere mensen stimuleren om actief te blijven op de arbeidsmarkt (NBB, Jaarverslag 2017 en 2018).

Bijlage 17 – Jongeren op de arbeidsmarkt

De werkgelegenheidsgraad in België voor jongeren tussen 15 en 24 jaar blijft veel lager dan in de andere Europese landen (22,7 % in België, tegen 34,7 % in de EU), als gevolg van een geringere neiging om studies en werk te combineren (NBB, Jaarverslag 2018). Het afgelopen decennium stellen we ook een verlenging van de studieduur vast en een grotere overtuiging dat een diploma hoger onderwijs heel belangrijk is, onder meer als gevolg van de financieel-economische crisis van 2008 (NBB, Jaarverslag 2016). In België stellen we echter ook vast dat voor 12 % van de 15-24-jarigen geldt dat ze niet werken en onderwijs noch opleiding volgen. In de buurlanden is dat percentage geringer. Die laaggeschoolden jongeren zullen moeten concurreren met beter opgeleide jongeren en/of meer ervaren werknemers (NBB, Jaarverslag 2016).

Oplossingen moeten worden gezocht in het beter op elkaar afstemmen van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt (zie eerder), het aanpakken van het probleem bij laaggeschoolde arbeid (zie verder), het bestrijden van discriminatie op basis van herkomst voor jongeren met een migrantenachtergrond, het bevorderen van studentenarbeid, alternerend leren en het statuut van “student-ondernemer”; en het verlagen van de loonkosten voor jongeren (NBB, Jaarverslagen 2017 en 2018).

Bovenstaande problemen en oplossingen kunnen een verklaring bieden voor het feit dat het zelfstandigenstatuut steeds meer in trek blijkt te zijn bij jongeren (NBB, Jaarverslag 2016).

Bijlage 18 – Onderwijs, migratieachtergrond en de Belgische arbeidsmarkt

Nationale Bank van België (NBB) – Onderwijs en de arbeidsmarkt in België – Conclusies, verklaringen en aanbevelingen

De NBB stelt dat er aanwijzingen zijn dat de kwaliteit van het Belgische onderwijs erop achteruit is gegaan. Ook zijn de schoolresultaten in België sterk gecorreleerd met de sociaaleconomische en culturele kenmerken van de scholieren, waardoor onderwijs een té zwakke motor van sociale mobiliteit is – ongelijkheden worden gereproduceerd²² (NBB, Jaarverslag 2019). Ondanks studiebeurzen voor huishoudens met een laag inkomen en de geringe inschrijvingskosten, is er een segmentatie bij de onderwijsinstellingen. De meest benadeelde scholen beschikken over te weinig middelen om ervaren leraars aan te trekken en te behouden. Bovendien worden leerlingen reeds vroeg georiënteerd naar scholen voor algemeen, technisch of beroepsonderwijs (NBB, Jaarverslag 2016).

De lage werkgelegenheidsgraad van sommige groepen vindt vaak reeds op school of bij de opleiding zijn oorsprong (NBB, Jaarverslag 2019). Zo zien we dat er een mismatch is tussen enerzijds de vraag van de arbeidsmarkt en anderzijds het aanbod voortkomend uit de gemaakte studiekeuzes. Zowel wat de vraag naar hooggekwalificeerde personen betreft, als de vraag naar bepaalde technische laaggeschoolde profielen, als de vraag naar bepaalde diploma's (studierichtingen) in het algemeen, is het aanbod ontoereikend (NBB, Jaarverslag 2018) – zie ook bijlage 20 "Laaggeschoolden op de Belgische arbeidsmarkt" en bijlage 15 "Vrouwen op de arbeidsmarkt".

Wat voortijdige schoolverlaters betreft werd het laatste decennia een positieve, dalende evolutie opgetekend, maar het aandeel blijft aanzienlijk (NBB, Jaarverslag 2017). Ook het vele zittenblijven blijft een probleem (NBB, Jaarverslag 2019). Bovendien blijft de deelname van werkenden in België aan permanente opleidingen laag, zeker bij 55-plussers en laaggeschoolden (NBB, Jaarverslag 2016).

Om het potentieel van ons onderwijssysteem volop te benutten moet ingezet worden op het wegwerken van de reproductie van bestaande ongelijkheden, op "alternerend leren" (wat voor sommige groepen jongeren de opstap naar de arbeidsmarkt kan verbeteren), "levenslang leren", taal- en digitale vaardigheden, en het beter op elkaar afstemmen van studierichtingen en de verzuchtingen van de arbeidsmarkt (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019). Daarnaast zijn initiatieven gericht op onder meer het bevorderen van voorschoolse educatie voor sommige kwetsbare groepen, het versterken van de sociale en culturele gemengdheid gedurende de hele schooltijd, en het opwaarderen van het technisch en beroepsonderwijs, van groot belang (NBB, Jaarverslag 2016).

Tot slot heeft de Nationale Bank (Jaarverslag 2019) geanalyseerd hoe efficiënt het overheidsbeleid uit macro-economisch oogpunt is, ook wat de onderwijsystemen betreft. België sluit vrij nauw aan bij de relatief efficiënte landen, en neemt daarbij een tussenpositie in.

Gezien de conclusies van de NBB inzake onderwijs en bepaalde groepen jongeren enerzijds, en het achterliggende onderwerp anderzijds – namelijk de zelfstandige volgens herkomst en zijn of haar opleidingsniveau en studiedomein – wordt de informatie aanwezig in de SEM 2019 over de impact van origine op de relatie tussen het opleidingsniveau en/of het studiedomein en de arbeidsmarkt beknopt hernomen.

Opleidingsniveau en origine – Impact op de arbeidsmarkt (SEM 2019)

Het opleidingsniveau van iemand heeft een belangrijke invloed op de arbeidsmarktparticipatie. Voor alle originen is de werkzaamheidsgraad hoger bij een hoger opleidingsniveau en de werkloosheidsgraad lager.

²² Voor meer informatie over het Belgische onderwijssysteem en het "bestendigen van de sociaaleconomische ongelijkheden" (NBB, Jaarverslag 2016) verwijzen we naar bijlage 19 "Ongelijkheid in het onderwijs – Onderwijsbarometer (Unia, 2018)", waar de belangrijkste conclusies van de Onderwijsbarometer (Unia, 2018) over dat onderwerp vermeld worden.

Hoe korter mensen geschoold zijn, hoe groter de kans dat ze in de categorie langdurig zonder werk (= na 12 maanden nog altijd werkloos) terechtkomen.

Het hoge percentage kortgeschoolden onder de personen van vreemde origine is allicht een belangrijke verklaring voor hun erg ongunstige positie op de arbeidsmarkt. Daarnaast vormt de niet-erkenning van een buitenlands diploma voor velen nog steeds een belangrijk obstakel op de arbeidsmarkt. Bovendien, met een gelijkaardig opleidingsniveau vinden de personen met Belgische en EU14-origine in verhouding vaker een job vanaf het eerste trimester dat volgt op de inschrijving voor de inschakelingstijd²³ dan de andere origines.

De verschillen tussen personen met Belgische en vreemde origine blijven groot, ook bij gelijk opleidingsniveau en studiedomein. De werkzaamheidskloof ten opzichte van de Belgische origine verkleinde op elk opleidingsniveau voor alle quasi-alle origines, maar de kloof is groter onder de personen met een diploma hoger onderwijs. Lang studeren loont dus minder voor personen van buitenlandse origine.

Men zou kunnen zeggen dat een korte scholing een handicap is voor alle origines, en zeker voor de Belgische (en mannen); maar anderzijds is het voordeel dat iemand kan halen uit hoger onderwijs, zeg maar de “scholingspremie”, kleiner voor andere origines. Langer studeren (dus niet enkel in het bezit zijn van een bachelor, maar ook van een masterdiploma of een doctoraat) heeft dus niet voor alle groepen dezelfde toegevoegde waarde.

Veel werknemers in ons land hebben niet de juiste opleiding voor de baan die ze hebben, wat uiteraard vooral bij overkwalificatie problematisch is. Dat fenomeen speelt nog sterker voor personen van vreemde origine. We observeren ook een “inverse skills mismatch”: personen van Belgische origine met diploma’s in allerlei studiedomeinen komen in sectoren met relatief hoge lonen terecht; personen met niet-EU-origine enkel wanneer ze een specifiek diploma hebben. Tegelijk komen personen met vreemde origine met allerlei opleidingen vaker in sectoren met relatief lage lonen terecht.

De sector van financiën en verzekeringen is in die zin exemplarisch: personen van Belgische origine geraken er aan het werk vanuit verschillende studiedomeinen, terwijl er voldoende personen van vreemde origine zijn die wel het juiste diploma voor die sector hebben, maar er niet binnen geraken en zo dus ondervertegenwoordigd blijven.

Bij de dienstencheques stellen we dan weer vast dat mensen van Belgische en EU14-origines voornamelijk middengeschoold zijn; mensen van EU13, Andere Europeanen en Andere Aziaten origines zijn vaker laaggeschoold of hooggeschoold.

Tot slot, daar waar de tweede generatie met een diploma van het hoger onderwijs een voorsprong heeft op de eerste generatie inzake werkzaamheidsgraad, is dat niet het geval voor de tweede generatie met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs.

Studiedomein en origine – impact op de arbeidsmarkt (SEM 2019)

Weinig verrassend geldt voor alle studiedomeinen dat de werkzaamheidsgraad hoger is naarmate men langer studeert. Dat geldt voor de personen met Belgische, EU- en niet-EU-origine. Niet verrassend hebben de personen van Belgische origine bij gelijk welk studiedomein de hoogste werkzaamheidsgraad. Opnieuw blijkt echter dat gelijkaardige diploma’s in 2016 niet in alle gevallen dezelfde kansen bieden op de arbeidsmarkt. Zelfs bij masterdiploma’s, en zeker bij de studiedomeinen “onderwijs” en “dienstverlening” – mogelijks weegt talenkennis sterker door bij die domeinen.

Een aantal van de hierboven aangehaald elementen, zoals de “inverse skills mismatch” en het trager vinden van werk ondanks een gelijkaardig opleidingsniveau, zouden een stimulans kunnen zijn voor mensen van vreemde origine om te focussen op een carrière als zelfstandige.

²³ Zie <https://www.rva.be/nl/burgers/werkloosheid/beroepsinschakelingstijd> voor meer informatie.

Bijlage 19 – Ongelijkheid in het onderwijs – Onderwijsbarometer (Unia, 2018)

In wat volgt worden de belangrijkste conclusies van de Onderwijsbarometer (Unia, 2018) hernomen. Het rapport, een initiatief van Unia in de vorm van een onderzoeksprogramma over het bestaan en de omvang van structurele discriminatie in onze onderwijssystemen, kwam tot stand in samenwerking met de KU Leuven-HIVA, Universiteit Gent-Steunpunt Diversiteit & Leren en de ULB-GERME. Het onderzoek werd ondersteund door de ministers van Onderwijs van de drie gemeenschappen en door de minister van Gelijke Kansen van de Franse Gemeenschap. Unia stond in voor de coördinatie van het onderzoek.

De Onderwijsbarometer stelt dat uit de resultaten van het PISA-onderzoek, uitgevoerd in de OESO-landen, blijkt dat ons onderwijssysteem een van de meest ongelijke is. Het systeem heeft moeite om alle leerlingen dezelfde slaagkansen te bieden, ongeacht hun sociale en etnische achtergrond. Het onderzoek van Unia bevestigt het bestaan van ongelijke schooltrajecten voor leerlingen met een zwakke sociaaleconomische achtergrond, een migratieachtergrond of een handicap. Onder meer volgende verklaringen worden hiervoor aangehaald:

Ten eerste zijn leerkrachten onvoldoende voorbereid op het fenomeen “diversiteit”.

Ten tweede blijkt uit onderzoek dat stereotypen en vooroordelen over de (sociale, nationale en etnische) herkomst en het geslacht van leerlingen de oriënteringsadviezen van leerkrachten en directies beïnvloeden. Bewust of onbewust spelen discriminatiemechanismen een rol op cruciale momenten in de schoolloopbaan van de leerling. Zo krijgen leerlingen met een zwak sociaaleconomisch profiel vaker een B-attest (een bewijs van slagen waarmee iemand mag overgaan naar een volgend jaar, mits bepaalde beperkingen) dan leerlingen met een sterke sociaaleconomische status. Het feit dat leerlingen met een hoge sociaaleconomische status niet slagen, wordt vaak toegeschreven aan een uitzonderlijke tegenvaller. Daarnaast heeft een leerling met een kwetsbare sociaaleconomische achtergrond meer kans op een B-attest in een school met veel leerlingen met een hoge sociaaleconomische status, terwijl in diezelfde school een leerling met een hoge sociaaleconomische status meer kans zal maken op een A-attest (een bewijs van slagen waarmee iemand mag overgaan naar een volgend jaar). De onderzoeksresultaten over klassenraadpraktijken wijzen ook op grote verschillen tussen scholen.

Ten derde kan er gewag gemaakt worden van segregatie bij de populatie kinderen op basis van sociaaleconomische status, nationale herkomst, gezondheidstoestand of handicap van leerlingen. Die segregatie begint al op de kleuterschool. Er kan daarbij onder meer verwezen worden naar de “quasi-markt” in België: er bestaat immers een combinatie van een vrije schoolkeuze, de autonomie van de school en een schoolfinanciering afhankelijk van het aantal leerlingen. Dat leidt tot concurrentie tussen scholen waarbij elke school een zekere positie inneemt (= “specialisering”) en maximaal inzet op een “type” leerling (cf. financiering veiligstellen). Zo ontstaat een hiërarchie van scholen met een vrij homogene (binnen elk van de scholen) en gesegregeerde (tussen elk van de scholen) populatie. Tegelijk kunnen niet alle ouders op een gelijkwaardige manier een geïnformeerde keuze maken en worden zij geconfronteerd met een grote variatie qua onderwijs (ASO, TSO, BSO waarbij elk nog eens kan opgesplitst worden op meerdere manieren).

Ten vierde heerst er vaak een verkeerde beeldvorming over sociale mix op school. Studies tonen nochtans aan dat een sociale mix op school geen afbreuk doet aan het niveau van de sterkste leerlingen en tegelijk een stimulans is voor de zwakste leerlingen.

Ten vijfde gebeurt de oriëntering van leerlingen op vrij jonge leeftijd (waarbij jongeren met een sociaaleconomisch kwetsbare achtergrond vaker in het beroepsonderwijs voorkomen dan omgekeerd). De keuze voor een beroepsrichting is daarnaast eerder een negatieve, watervalkeuze. Het zijn vooral leerlingen met een zwakke sociaaleconomische achtergrond en een migratieachtergrond die deze watervaloriëntering ondervinden.

Ten zesde blijkt uit verschillende studies dat genderstereotiepe beeldvorming al in de kleuterklas voorkomt. Ook de Onderwijsbarometer toont aan dat stereotiepe beeldvorming een verschillende oriëntering van meisjes en jongens stuurt. Die stereotypen komen heel concreet tot uiting bij het kiezen van een optie in het secundair onderwijs.

Meer detail vindt u in het eigenlijke rapport via volgende link: <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/diversiteitsbarometer-onderwijs>.

Bijlage 20 – Laaggeschoolden op de Belgische arbeidsmarkt

Uit onder meer de uitleg over de mismatch op de Belgische arbeidsmarkt, zie bijlage 2 “Werkgelegenheid en mismatch op de arbeidsmarkt in België”, konden we afleiden dat het niet goed gaat met de laaggeschoolden in België. Hieronder wordt kort dieper ingegaan op dit onderwerp.

Uit de jaarverslagen van de Nationale Bank van België (NBB) van de afgelopen jaren leren we dat de situatie van de laaggeschoolden op de arbeidsmarkt niet rooskleurig is (NBB, Jaarverslagen 2016-2019). De werkgelegenheidsgraad voor laaggeschoolden in België in 2019 bedroeg 46,3 %, een daling van 2,1 procentpunt vergeleken met 2010.

Tabel 2 – Werkgelegenheidsgraad naar scholingsniveau

In % van de bevolking in België met leeftijd van 20 tot 64 jaar, jaargemiddelden.

	2010	2016	2019	2020
Laaggeschoolden	48,4 %	45,6 %	46,3 %	46,0 %
Middengeschoolden	69,1 %	67,7 %	69,8 %	68,1 %
Hooggeschoolden	81,9 %	82,2 %	83,8 %	83,5 %

Bron: NBB, Jaarverslag 2019/2020 – Statbel, Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK)

In 2019 beliep het verschil in werkgelegenheidsgraad tussen hoog- en laaggeschoolden 37,6 procentpunt. De werkgelegenheidsgraad van de middengeschoolden in 2019 was respectievelijk 23,5 procentpunt hoger en 14,1 procentpunt lager tegenover de laag- en hooggeschoolden (NBB Bijlagen, Jaarverslag 2019). Volgens het jaarverslag 2017 blijkt uit de “enquête naar de arbeidskrachten” (EAK) dat slechts 29 % van de laaggeschoolde werkzoekenden die in 2016 uit de werkloosheid kwamen, een baan vond. De overige 71 % verliet de arbeidsmarkt en werd inactief. Voor de hooggeschoolden bedroegen die percentages respectievelijk 59 % en 41 % (NBB, Jaarverslag 2017).

Bovendien, als laaggeschoolden aan de slag zijn, hebben ze vaker dan de andere groepen meer onzekere en slechter betaalde banen of deeltijdbanen waarin ze minder uren werken dan ze eigenlijk zouden willen (NBB, Jaarverslag 2019).

Een van de grote oorzaken voor die situatie is de veranderende vraag naar arbeid op de arbeidsmarkt. Op lange termijn kunnen we eerst en vooral verwijzen naar de desindustrialisering en de “verdiensting” van de arbeidsmarkt. Daarnaast stimuleren de grote technologische omwentelingen de vraag naar hooggekwalificeerde arbeid (NBB, Jaarverslag 2017). Daarbij horen onder andere nieuwe vereisten inzake digitale vaardigheden (NBB, Jaarverslag 2018). Tegelijk hebben laaggeschoolden het over het algemeen moeilijker om zich aan te passen aan de veranderingen en nieuwe vereisten (NBB, Jaarverslag 2016). Zo ontstaat de reeds vermelde mismatch (cf. bijlage 2 “Werkgelegenheid en mismatch op de arbeidsmarkt in België”).

Ook daalt het aantal middengekwalificeerde arbeidsplaatsen, wat vaak resulteert in middengeschoolden die de concurrentie aangaan met laaggeschoolden (NBB, Jaarverslag 2017 en 2018). In 2018 konden nog ongeveer 40 % van de arbeidsplaatsen als middengekwalificeerd worden bestempeld, terwijl 10 % van de banen laaggekwalificeerd waren (NBB, Jaarverslag 2019). Laaggekwalificeerde jobs konden worden behouden omdat vele ervan samenhangen met het verlenen van diensten aan personen of op bepaalde plaatsen (NBB, 2018). Het is dus niet zozeer dat de laatste jaren het aantal laaggekwalificeerde banen gekrompen is, maar de concurrentie voor die banen is – door het verdwijnen van middengekwalificeerde banen (soms ook de “polarisering van de arbeidsmarkt naar hoog- en laaggeschoolde jobs” genoemd) – sterk toegenomen (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019).

Oplossingen kunnen gevonden worden in onder meer het stelsel van dienstencheques en gerichte maatregelen inzake het verlagen van de lasten op lage lonen – bijvoorbeeld het verminderen van de socialezekerheidsbijdragen (NBB, Jaarverslag 2018 en 2019). Ook het statuut van zelfstandige kan een toegangspoort naar de arbeidsmarkt zijn (NBB, Jaarverslag 2018).

Bijlage 21 – Hoe zelfstandige worden in België

Geraadpleegde bronnen:

- Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstand en Energie (2021), “Zelfstandige worden”
- HRW, 2018
- Myria, Jaarverslag 2018, 2019, 2020 (Katern economische migratie);
- Myria, Myriatics 3
- RSVZ (2016a), Verslag 2016-04 – Oneigenlijk gebruik van het sociaal statuut van zelfstandige: problematiek van de fictieve aansluitingen
- RSVZ (2017), Verslag 2017-04 – Evaluatie van de AFA-procedure
- Statistiek Vlaanderen, 2018

Erst en vooral zijn er een aantal persoonsgebonden voorwaarden.

Om een zelfstandige activiteit te mogen uitoefenen, moet iemand meerderjarig zijn (18 jaar of ouder); zijn/haar burgerrechten bezitten (personen die strafrechtelijk veroordeeld zijn, mogen geen zelfstandige beroepsactiviteiten uitoefenen tijdens hun straf); en handelsbekwaam zijn (zij die wettelijk onbekwaam zijn verklaard, die een beroepsverbod hebben gekregen of die onder juridisch toezicht staan, mogen geen zelfstandige beroepsactiviteiten uitoefenen).

Daarnaast zijn er de nationaliteitsvoorwaarden.

Als iemand de Belgische nationaliteit niet heeft en evenmin de nationaliteit van een van de lidstaten van de Europese Economische Ruimte (Europese Unie, IJsland, Noorwegen en Liechtenstein) of van Zwitserland, moet die persoon een beroepskaart²⁴ hebben om een zelfstandige activiteit²⁵ te kunnen uitoefenen (vrijstelling is mogelijk). Behalve de onderdanen van de EER zijn sommige categorieën buitenlanders vrijgesteld van de beroepskaart vanwege de aard van hun activiteit, de aard van hun verblijf of in uitvoering van internationale verdragen.

Voor personen met een niet-EER/niet Zwitserse nationaliteit: beroepskaarten worden toegekend en uitgereikt door de drie gewesten en de Duitstalige gemeenschap, en dat voor een periode van maximaal 5 jaar. De aanvraag voor een beroepskaart moet ingediend worden bij een erkend ondernemingsloket naar keuze als de persoon reeds in België verblijft en een geldig “attest van immatriculatie model A” heeft of een “bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister”; of de Belgische diplomatieke of consulaire post van het land van verblijf, als de persoon in het buitenland woont. Om een beroepskaart te kunnen krijgen, moet iemand:

- een **geldige verblijfsvergunning** voor België hebben - de geldigheid van de kaart hangt samen met het verblijfsrecht. Als het verblijfsrecht afloopt, is de kaart niet langer bruikbaar en moet ze worden binnengebracht bij het ondernemingsloket;
- bij een eerste aanvraag: een zelfstandige activiteit uitoefenen die een sociale, culturele, artistieke of sportieve **meerwaarde** heeft of die economisch nut heeft voor het gewest;
- bij een hernieuwing van de beroepskaart: de **voorwaarden gekoppeld aan de beroepskaart nageleefd hebben** (i.c. het economisch nut, de sportieve, culturele... meerwaarde), **belastingen en sociale bijdragen betaald hebben**.

²⁴ Ter info, enkele cijfers (2019) over beroepskaarten: op een totaal van 1.811 beslissingen hebben er in 2019 1.164 geleid tot de toekenning van een beroepskaart (nieuw of vernieuwd). In vergelijking met 2018 (1.016) is dat een lichte toename van het aantal positieve beslissingen (+15 %).

- Het Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben met respectievelijk 479 en 474 kaarten (41 %) ongeveer evenveel beroepskaarten uitgereikt.
- Het Waals Gewest heeft er 208 uitgereikt (18 %), de Duitstalige Gemeenschap maar 3 (0,3 %).
- De Indiërs zijn de voornaamste begunstigden en goed voor 13 % van alle begunstigden onder derdelanders.

²⁵ Hetzij als natuurlijke persoon, hetzij binnen een vereniging of een vennootschap naar rechte of in feite.

Voor personen met een EU-nationaliteit: in het algemeen kunnen EU-burgers gebruikmaken van het recht op vrij verkeer. Dat recht houdt in dat een EU-burger het recht heeft om werk te zoeken in een andere lidstaat van de Europese Unie, er te werken zonder werkvergunning, in dat land te wonen als ze er werken, er te verblijven wanneer de EU-burger er niet meer werkt en dezelfde behandeling te krijgen als burgers van dat land op het gebied van werk, arbeidsomstandigheden en alle andere sociale en fiscale voordelen.

Sinds 2010 moet een EU-burger die langer dan drie maanden in ons land wil verblijven om er een economische activiteit als zelfstandige uit te oefenen bij de aanvraag tot inschrijving in het vreemdelingenregister niet uitsluitend een bewijs van inschrijving in de Kruispuntbank van Ondernemingen (KBO), maar ook een aansluitingsattest voorleggen. Die EU-burger moet het zogenaamd "specifiek aansluitingsattest" aanvragen bij zijn sociaal verzekeringsfonds.

Als gevolg van die aanvraag krijgt de betrokkene een vragenlijst. Die lijst moet de fondsen en het RSVZ toelaten om een beter zicht te krijgen op de intentie tot effectieve uitoefening van een zelfstandige activiteit. Van zodra het RSVZ de aansluitingsverklaring met ingevulde vragenlijst van het sociaal verzekeringsfonds ontvangt, opent de bevoegde dienst ("AFA" of "Affiliation Fictive - Fictieve Aansluitingen") een dossier voor onderzoek waarna een beslissing (behoud of schrapping) moet genomen worden. De dienst gaat na of de aansluitingsaanvragen van EU-onderdanen gerechtvaardigd worden door de effectieve uitoefening van een beroepsactiviteit.

In de praktijk onderzoekt de dossierbeheerder of er werkelijk een zelfstandige activiteit wordt uitgeoefend. Daartoe verzamelt hij de nodige (sociale en fiscale) gegevens door middel van de raadpleging van diverse databanken, de opvraging van bewijsstukken bij de betrokkenen en onderzoeken ter plaatse.

Sinds de invoering van het aansluitingsattest is de procedure voor de aanvraag en toekenning ervan meermaals aangepast om de aanpak van de fictieve aansluitingen meer sluitend te maken.

Tot slot zijn er ook voorwaarden inzake de activiteit

Naast de algemene verplichtingen die gelden voor alle zelfstandigen, bestaan er nog bijzondere formaliteiten voor bepaalde categorieën van zelfstandigen. Het gaat hier over de ondernemersvaardigheden (basiskennis van bedrijfsbeheer en eventueel de beroepsbekwaamheid), en de voorwaarden voor het uitoefenen of het voeren van een titel van een vrij beroep of een dienstverlenend intellectueel beroep, en voor het verkrijgen van een aantal specifieke vergunningen en machtigingen. De gewesten zijn bevoegd voor de ondernemersvaardigheden: de voorwaarden kunnen dus verschillen van gewest tot gewest.

Voor de meeste vrije beroepen bestaan specifieke voorwaarden voor het uitoefenen en/of het voeren van de titel, zoals bepaalde diploma's hebben; een bijscholingsverplichting; een deontologische code; en het toezicht van beroepsorganisaties die "orde, instituut of kamer" worden genoemd.

Voor bepaalde beroepen moet de zelfstandige in wording specifieke formaliteiten vervullen, denk aan bijvoorbeeld de vergunningen voor ondernemingen in de voedselketen (via het FAVV).

Bijlage 22 – Ondernemerschap uit noodzaak

Ondernemerschap uit noodzaak impliceert een keuze voor het ondernemerschap omwille van al dan niet langdurige werkloosheid. Dit vaak verondersteld verband kan eigenlijk op twee manieren bekeken worden (OECD 2010a, 2011): wanneer er een hoge mate aan werkloosheid is, worden mensen “geduwd” richting ondernemerschap bij gebrek aan alternatieven. Tegelijk is een hoge werkloosheidsgraad een indicatie van een slecht economisch klimaat, waardoor mensen net minder geneigd zouden zijn om een onderneming op te starten en de noodzaakhypothese bij ondernemerschap dus vervalt.

Onderzoek (OECD 2010a, 2011) leert dat beide effecten kunnen bestaan, zelfs op hetzelfde moment en dat er geen algemene consensus bestaat over welk effect het sterkst is. Toch wijzen meerdere studies uitgevoerd voor Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk in de richting van het ontradende effect: een hogere werkloosheid leidt net niet tot meer ondernemerschap. Meer zelfs: dat ontradende effect zou sterker zijn voor mensen met een migratieachtergrond dan voor mensen zonder migratieachtergrond. De OESO wijst er eveneens op dat bedrijven opgericht door werklozen een lagere overlevingsgraad kennen, zelfs wanneer specifieke ondersteuning daarvoor voorzien wordt.

Toch blijft de noodzaakhypothese voor veel onderzoekers relevant, zeker in het geval van ondernemers met een migratieachtergrond. Een aantal onderzoeken lijken daar ook aanwijzingen voor te vinden (OECD 2010a, 2011, 2018a; Zhou, 2011). Zo wordt onder meer verwezen naar de keuze voor ondernemerschap door uitsluiting en discriminatie, een gebrek aan vaardigheden en taalkennis, en de niet-erkenning van kwalificaties en diploma's. Het zijn vooral laaggeschoolden die in die situatie terechtkomen (OECD 2010b).

Daarnaast vermeldt de OESO (OECD 2008) België expliciet als land waar de noodzaakhypothese zou kunnen kloppen en dat dit meer zou voorkomen bij mensen met een EU13-herkomst dan bij een “autochtoon” of iemand met een EU14-herkomst. Opnieuw volgens de OESO (OECD 2020b) vermeldt ook de *Global Entrepreneurship Monitor* (2016) dat aanzienlijk meer startende ondernemers in België aangeven dat hun zelfstandige activiteit te wijten is aan werkloosheid ten opzichte van het EU-gemiddelde: namelijk bijna 30 % versus 19 %, waarbij het vooral vrouwen (36 %) en jongeren (32 %) waren die slecht scoorden. (Ter info: er werd wel niet gepeild naar een migratieachtergrond.)

Een onderzoek van de HIVA (Vandermeersch, 2017), waarbij de uitstroom uit werkloosheid naar werk bij de VDAB voor de instroom van de periode 2008-2012 bestudeerd werd en dat tot het derde kwartaal van 2016, stelde vast dat die uitstroom beperkt is en dat er gemiddeld gezien geen verschil is tussen Belgische en buitenlandse herkomst: 4,2 % versus 4,3 % stroomt uit naar het statuut “zelfstandige”. Er was echter wel een verschil tussen de specifieke groepen: de uitstroom voor EU-herkomst bedraagt 4,8 %, bij tweede generatie niet-EU is dat 4,4 %, bij eerste generatie niet-EU “oudkomers” (een verblijfsduur > 5 jaar) 4,8 % en bij eerste generatie niet-EU “nieuwkomers” (een verblijfsduur < 5 jaar) 2,3 %.

De OESO (OECD 2010a, 2018a) formuleert als besluit dat de noodzaakhypothese voor mensen met een migratieachtergrond niet langer algemeen van toepassing is, alhoewel dat voor een aantal specifieke groepen en landen toch nog het geval kan zijn. Bij het analyseren van de arbeidsmarkt zou men zich immers meer moeten richten op de specifieke, regionale arbeidsmarkten en minder op het zoeken naar algemene verschijnselen die voor de globale arbeidsmarkt gelden (Wang, 2010). Verklaringen voor het niet algemeen van toepassing zijn van de noodzaakhypothese zijn onder meer:

- onderzoek toont aan dat het net de beter betaalde mensen met een migratieachtergrond zijn die veranderen van carrière en ondernemer worden (Tavassoli, 2017);
- de keuze om ondernemer te worden is niet louter economisch-rationeel, het gaat ook over waardigheid, vrijheid en ervaring (Lintner, 2015; Van Laer, 2011);
- het vaak gehoorde argument dat zelfstandige worden voor mensen met een migratieachtergrond een positieve evolutie inhoudt inzake loon, blijkt niet te kloppen en soms zelfs het tegenovergestelde te zijn in realiteit – zeker voor laaggeschoolden (OECD, 2011).

Bijlage 23 – Ondernemerschap uit opportuniteit

De opportuniteitshypothese stelt dat een persoon met een migratieachtergrond ondernemer wordt op basis van een “tijd- en plaatsgebonden opportuniteitsstructuur” (Kloosterman, 2010). Eenvoudig gesteld bestudeert de persoon in kwestie een aantal elementen zoals zijn of haar persoonlijke middelen, de middelen van de lokale (migranten)gemeenschap (bijvoorbeeld sociaal kapitaal in de vorm van advies, de mate van vraag en aanbod ten aanzien van bepaalde producten en diensten, toegang tot financiering...) en de opportuniteiten in het gastland rond de regelgeving, toegang tot de (arbeids)markt, kosten om een onderneming op te richten (die vaak nog eens zwaarder doorwegen voor een iemand met een migratieachtergrond – cf. barrières), gereguleerde zelfstandige beroepen... (OECD 2010a, 2018a; Kloosterman, 2010).

Op basis van die elementen zal een persoon (zowel met of zonder migratieachtergrond) dan de beslissing maken om al dan niet zelfstandige te worden. Eigenlijk kan er geargumenteed worden dat de noodzaakhypothese, maar ook een aantal hypothesen die verderop besproken worden, specifieke vormen zijn van de opportuniteitshypothese. Het verschil tussen de noodzaakhypothese en de opportuniteitshypothese is dat de eerste enkel focust op 1 situatie, met name geen opportuniteiten behalve ondernemerschap, terwijl de tweede breder kijkt en meer opties openlaat. De opportuniteitshypothese is in het algemeen een minder negatieve tot positieve benadering van de keuze om al dan niet ondernemer te worden en neemt een heel gamma aan factoren in overweging, dat in tegenstelling tot andere hypothesen die focussen op een beperkt aantal elementen.

Gezien de beschikbare data voor de studie “ondernemerschap en diversiteit” kunnen wij de opportuniteitshypothese weliswaar vermelden als potentiële verklaring, maar niet toetsen. Wij beschikken immers enkel over een beperkt aantal persoonlijke en professionele gegevens van de zelfstandige volgens herkomst. Het toetsen van de opportuniteitshypothese vraagt een veel bredere dataset over het eigenlijke individu en zijn of haar situatie en onderneming.